

**Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου
Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών**

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών Πολιτιστική Πολιτική & Ανάπτυξη

Μεταπτυχιακή Διατριβή

**Η Διεθνής Σύμβαση της Χάγης και ο Ρόλος των Διεθνών Οργανισμών και της UNESCO
στην Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς σε Περίοδο Πολεμικών Συγκρούσεων**

Ευανθία Ίτσα

**Επιβλέπων Καθηγητής
Στυλιανός Λεκάκης**

Μάιος 2022

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	5
ABSTRACT	7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	8
Κεφάλαιο 1	10
Θεωρητικό Πλαίσιο	10
1.1 Σύντομο Ιστορικό της Διαχείρισης Μνημείων Μετά τον Β΄ΠΠ.....	10
1.1.1 Η Έννοια της Πολιτιστικής Διπλωματίας.....	11
1.1.2 Διαμόρφωση Διακυβερνητικών και Άλλων Οργανισμών για την Προστασία (UNESCO, ICOM, HE, Κυβερνητικοί και ΜΚΟ).....	12
1.2 Θεσμικό Πλαίσιο μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο	
1.2.1 Η Διεθνής Σύμβαση της Χάγης, 1954- I Πρωτόκολλο	16
1.2.2. Η Σύμβαση του 1970	20
1.2.3. Η Σύμβαση για την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς, 1972	22
1.2.4. Τα Πρωτοκόλλα I Και II στη Σύμβαση της Γενεύης, 1977	24
1.2.5. Το II Πρωτόκολλο στη Σύμβαση της Χάγης, 1999	26
1.2.6. Η Σύμβαση για την Διασφάλιση της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς, 2003	28
Κεφάλαιο 2	33
Μεθοδολογία Έρευνας.....	33

2.1 Σκοπός της έρευνας.....	33
2.2 Εργαλεία.....	34
2.3 Αιτιολόγηση επιλογής μελέτης περίπτωσης	34
2.4. Βιβλιογραφική ανασκόπηση	Error! Bookmark not defined.
Κεφάλαιο 3	36
Μελέτη Περίπτωσης.....	36
3.1. Η Περίπτωση Της Συρίας	36
Κεφάλαιο 4	42
Κριτική ανασκόπηση.....	42
4.1 Λειτουργία θεσμικού πλαισίου και προβλήματα	
4.2 Αντίκτυπος στην κοινότητα και στα μνημεία	50
4.3 Προτάσεις για καλύτερη εφαρμογή	52
Κεφάλαιο 5	54
Συζήτηση- Συμπεράσματα	54
Βιβλιογραφία	56

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η Πολιτιστική Κληρονομιά αποτελεί αδιάσπαστο στοιχείο της ταυτότητάς μας ως άτομα, ως κοινωνίες ή και ως έθνη ακόμη, καθώς αποτελεί κεντρικό τμήμα της. Βέβαια, ο εκάστοτε πολιτισμός δέχεται και ασκεί επιρροές στους πολιτισμούς με τους οποίους συνυπάρχει στο εκάστοτε χωρο-χρονικό πλαίσιο. Συνεπώς, τα πολιτιστικά αγαθά προσδιορίζουν και επαναπροσδιορίζονται από τον πολιτισμό που τα δημιουργεί.

Η διασφάλιση λοιπόν, και η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς θεωρήθηκε σημαντική ήδη από την αρχαιότητα. Ωστόσο, δεν στάθηκε δυνατόν να προστατευθεί από εσκεμμένα ή ακούσια καταστροφή ιδιαίτερος σε περιπτώσεις ενόπλων συγκρούσεων, τόσο στην αρχαιότητα όσο και στην σύγχρονη εποχή. Η στοχοποίηση του πολιτιστικού αγαθού μπορεί να έχει πολιτικές, θρησκευτικές, πολιτιστικές ή κοινωνικές αιτίες

Μετά το πέρας του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και τις εκτεταμένες καταστροφές που διαπράχθηκαν εναντίον της πολιτιστικής κληρονομιάς θεωρήθηκε αναγκαίο να θεσμοθετηθεί ένα ενιαίο διεθνές πλαίσιο που θα υπογραμμίζει την σημασία της πολιτιστικής κληρονομιάς για όλη την ανθρωπότητα και θα διασφαλίζει την προστασία της κυρίως σε περιόδους ενόπλων συγκρούσεων, οπότε και αυτή κινδυνεύει ιδιαίτερος. Το θεσμικό πλαίσιο που διαμορφώθηκε τροποποιήθηκε πολλές φορές με την υπογραφή νέων Συμβάσεων οι οποίες καλούνταν να καλύψουν κενά των προηγούμενων και να αντιμετωπίσουν νέες μορφές πολέμου.

Στην παρούσα συνεπώς διπλωματική θα γίνει προσπάθεια να παρουσιαστούν οι διεθνείς Συμβάσεις διαχρονικά, από το 1954 και εξής, ενώ θα εξετασθεί πώς και αν αυτές εφαρμόστηκαν στην περίπτωση του πολέμου στη Συρία. Ποια ήταν τα προβλήματα που προέκυψαν και ποιες οι πιθανές προτάσεις για καλύτερη αντιμετώπιση αντίστοιχων περιπτώσεων μελλοντικά.

Λέξεις- Κλειδιά: Πολιτιστική κληρονομιά, διεθνές θεσμικό πλαίσιο, διεθνείς Συμβάσεις, διεθνείς διακυβερνητικοί οργανισμοί, ένοπλες συρράξεις, Συρία, δυσκολίες εφαρμογής, δράσεις των διεθνών οργανισμών

ABSTRACT

Cultural Heritage is an integral part of our identity as individuals, as societies or even as nations. Certainly, every culture accepts and exerts influences on the cultures with which it coexists in the specific space-time context. Therefore, cultural goods are identified and redefined by the culture that creates them.

The safeguarding and protection of cultural heritage has been considered important since antiquity. However, it could not be protected from deliberate or unintentional destruction, especially in cases of armed conflict. The targeting of cultural property can have a political, religious, cultural, or social background.

After the end of World War II and the atrocities committed against cultural heritage, it was considered necessary to establish a single international framework that would emphasize the importance of cultural heritage for all mankind and ensure its protection, especially in times of danger. The legislative framework that was formed was changed many times by the signing of new Conventions, which had to fill the gaps of the previous ones and to face new forms of war.

Therefore, in the present dissertation an attempt will be made to present the International Conventions anachronistically from 1954 onwards. It will also be examined how and whether they were applied in the case of the war in Syria. What were the problems they encountered and whether some suggestions can be made for better treatment of similar cases in the future.

Keywords: Cultural heritage, international institutional framework, international conventions, international intergovernmental organizations, armed conflicts, Syria, implementation difficulties, actions of international organizations

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η πολιτιστική κληρονομιά αποτελεί τη βάση της συλλογικής ταυτότητας του εκάστοτε πολιτισμού. Συνδέει το παρελθόν με το παρόν και δημιουργεί τις προϋποθέσεις για το μέλλον. Τα πολιτιστικά αγαθά είναι η απόδειξη των επιρροών που δέχεται ένας πολιτισμός στο πέρασμα του χρόνου, είναι οι μαρτυρίες περασμένων εποχών και πώς αυτές επέδρασαν πάνω στο αίσθημα της συλλογικής ταυτότητας. Αντίστοιχα, τα ίδια τα πολιτιστικά αγαθά επηρεάζουν τα άτομα και τις ομάδες που έρχονται σε επαφή μαζί τους και αναδιαμορφώνουν και επαναπροσδιορίζουν την ατομική ή συλλογική ταυτότητα.

Συχνά, όμως, το πολιτιστικό αγαθό είναι και το στοιχείο που προκαλεί δέος, το οποίο γεννά συναισθήματα μίσους και οδηγεί σε πράξεις έχθρας απέναντι στο προϊόν ενός ανοίκειου πολιτισμού. Αυτό συμβαίνει διότι, όπως ειπώθηκε, η πολιτιστική κληρονομιά κουβαλάει στοιχεία του πολιτισμού που την δημιούργησε και αυτό στοχοποιεί άμεσα το πολιτιστικό αγαθό εφόσον τίθεται στο στόχαστρο το έθνος ή η ομάδα που το παρήγαγε. στον οποίον εγγράφεται η ιδιοσυγκρασία και η ιδιαιτερότητα κάθε λαού. Αυτή η αίσθηση του ανοίκειου και της ετερότητας αποτέλεσε συχνά την αιτία στοχοποίησης της πολιτιστικής κληρονομιάς ανά τους αιώνες σε περιστάσεις αναταραχών και συγκρούσεων.

Η παρούσα διπλωματική εργασία επιχειρεί να εξετάσει την προσπάθεια προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς σε ένοπλες συρράξεις μέσα από ένα σύνολο διεθνών Συμβάσεων, έτσι όπως αυτές προέκυψαν μετά το πέρας του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Το χρονικό *terminus* επιλέχθηκε διότι αποτέλεσε σημείο αναφοράς, καθώς οι κανονισμοί που υπήρχαν πριν από αυτό στηρίζονταν κατά κύριο λόγο στο εθιμικό διεθνές δίκαιο, το οποίο στηρίζεται εξολοκλήρου στο ηθικώς αποδεκτό συναίσθημα που διέπει τους ανθρώπους. Αντιθέτως, μέσω των διεθνών Συμβάσεων ξεκινάει μια προσπάθεια θεσμοθέτησης ενός πλαισίου που στοχεύει στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς ορίζοντας τις κυρώσεις που ακολουθούν σε περιπτώσεις παράβασης των κανόνων αυτών. Παράλληλα, οι βιαιότητες κατά τα πολιτιστικής κληρονομιάς που συντελέστηκαν κατά τη

διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου υπογράμμισαν την ανάγκη υιοθέτησης κανονισμών με θεσμική ισχύ σε σχέση με τις παραβατικές συμπεριφορές κατά της πολιτιστικής κληρονομιάς σε περιόδους ένοπλης σύρραξης.

Στα επόμενα χρόνια υπογράφηκαν και εφαρμόστηκαν πολλές Συμβάσεις, που όρισαν τον τρόπο συμπεριφοράς των εμπλεκόμενων σε μια σύρραξη μερών, αποδίδοντας ευθύνες και τιμωρώντας αυστηρά τις παραβάσεις απέναντι στην καταστροφή ή πρόκληση ζημιών σε πολιτιστικά αγαθά. Παρόλη την εξέλιξη των κειμένων αυτών, τα οποία εμπλουτίζονται με νέες Συμβάσεις και Αποφάσεις, ώστε να μπορούν να εφαρμοστούν στις περιπτώσεις των ενόπλων συγκρούσεων που προέκυψαν τα τελευταία χρόνια, υπάρχουν παραδείγματα περιπτώσεων ανεπανόρθωτης καταστροφής ιστορικής πολιτιστικής σημασίας για την ανθρωπότητα.

Στο τρίτο κεφάλαιο της παρούσας διπλωματικής θα εξετασθεί η περίπτωση του πολέμου στην Συρία, καθότι είναι μια ιδιαίτερα πολύπλοκη νομικά υπόθεση. Μέσα από τη συζήτηση της καταστροφής που έχει υποστεί η πολιτιστική κληρονομιά του Συριακού κράτους θα γίνει αναζήτηση των λόγων που το ισχύον θεσμικό πλαίσιο δεν λειτούργησε ικανοποιητικά σε σχέση με το μέγεθος της καταστροφής. Τέλος, θα γίνει μια προσπάθεια να προταθούν εναλλακτικές προσεγγίσεις του ζητήματος της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς σε περιπτώσεις ενόπλων συγκρούσεων, καθώς το ισχύον θεσμικό πλαίσιο δεν στάθηκε ικανό να την διασφαλίσει.

Κεφάλαιο 1

Θεωρητικό Πλαίσιο

1.1 Σύντομο Ιστορικό της Διαχείρισης Μνημείων Μετά τον Β΄ΠΠ

Μετά τη λήξη και του Β' Παγκοσμίου Πολέμου επικρατεί ένα πνεύμα συναδέλφωσης μεταξύ των λαών που προσπαθούν να κλείσουν τις πληγές τους. Μάλιστα, το ενδιαφέρον έχει στραφεί προς το πολιτιστικό αγαθό καθότι δέχτηκε ένα τεράστιο πλήγμα κατά την διάρκεια των πολέμων, καθώς καταστράφηκε βάνουσα και λεηλατήθηκε, όπως η πόλη της Δρέσδης. Εγείρεται, λοιπόν, η ανάγκη να διαμορφωθούν διεθνή κανονιστικά κείμενα καλών πρακτικών με στόχο τη δημιουργία διεθνούς πολιτιστικής πολιτικής σχετικά με την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς σε περίοδο ένοπλων εχθροπραξιών. Ο στόχος αυτός άρχισε να υλοποιείται μέσα από τη δημιουργία διακυβερνητικών πολιτιστικών οργανισμών που με διάυλο την πολιτιστική κληρονομιά στόχευαν στην επικοινωνία των εθνών (Λεκάκης, 2016, σ. 119).

Με μια σύντομη ανασκόπηση των Συμβάσεων που υπογράφηκαν τις δεκαετίες του 1960 και του 1970 μπορεί κάποιος εύκολα να διαπιστώσει ότι αυτές επικεντρώνουν κυρίως το ενδιαφέρον τους στην υλική πολιτιστική κληρονομιά, καθώς τα μνημεία αρχιτεκτονικής αναγνωρίζονται ως σημαντικά για τον πολιτισμό που τα δημιούργησε συγκεντρώνοντας μεγάλη πολιτιστική αξία για το έθνος-κράτος στο οποίο βρίσκονται διότι ενίοτε αποτελούν μνημεία-σύμβολα ορισμένων πολιτισμών. Για παράδειγμα, ο Παρθενώνας αποτελεί σύμβολο του Ελληνικού πολιτισμού ή οι Πυραμίδες αντιπροσωπεύουν παγκοσμίως τον πολιτισμό της Αιγύπτου. Μάλιστα, η μνημειακότητα,

η μοναδικότητα και η αισθητική αξία του μνημείου του προσδίδουν και αντίστοιχη αξία (Λεκάκης, 2016, σ. 120). Βέβαια, όπως θα δούμε και στη συνέχεια της παρούσας πτυχιακής το βάρος μετατοπίζεται από το *πολιτιστικό αγαθό* στην *πολιτιστική κληρονομιά*. Οι διακυβερνητικοί οργανισμοί μετακινούν το ενδιαφέρον τους από την κρατική κυριότητα του αγαθού κι εστιάζουν συνολικότερα στην πολιτιστική κληρονομιά, και ιδιαίτερα την πολιτιστική κληρονομιά ολόκληρης της ανθρωπότητας. Οι διάφορες Συμβάσεις που υπογράφονται τις επόμενες δεκαετίες επιδιώκουν να καλύψουν κενά και αστοχίες των προηγούμενων και να υφάνουν ένα ακόμη πιο πυκνό «πλέγμα ασφαλείας» για την προστασία του πολιτιστικού αγαθού, το οποίο σταδιακά συνδέεται και με τα ανθρώπινα δικαιώματα (Γερασοπούλου, 2020).

1.1.1 Η Έννοια της Πολιτιστικής Διπλωματίας

Προτού παρουσιαστούν οι οργανισμοί που δημιουργήθηκαν και οι Συμβάσεις που υπεγράφησαν για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς σε περιπτώσεις ενόπλων συγκρούσεων, είναι καίριας σημασίας να οριστεί η έννοια της Πολιτιστικής Διπλωματίας. Ως *Πολιτιστική Διπλωματία*, λοιπόν, ορίζεται η άσκηση διπλωματίας μέσω του πολιτισμού. Για να γίνει όμως ο ορισμός αυτός πιο ξεκάθαρος είναι ανάγκη να αποσαφηνιστούν οι δύο όροι που τον απαρτίζουν. Ο ορισμός που έχει δώσει η UNESCO για τον *Πολιτισμό* υιοθετήθηκε παγκοσμίως μετά τη Διεθνή Συνδιάσκεψη της UNESCO για την Παιδεία και τον Πολιτισμό στις 14 – 9 Σεπτεμβρίου 1992 στη Γενεύη (Βασιλειάδης, 2015, σσ. 13-14).

«ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ: Είναι ολόκληρο το πλέγμα των πνευματικών, υλικών, διανοητικών και συναισθηματικών χαρακτηριστικών που διακρίνουν μια κοινωνία ή μια κοινωνική ομάδα και αποτελούν τα στοιχεία της πολιτισμικής ταυτότητάς της. Σ' αυτά περιλαμβάνονται τρόποι ζωής, παραδόσεις, αντιλήψεις, τέχνες και γράμματα, και ότι στο σύστημα των ηθικών αξιών τους εντάσσονται τα θεμελιώδη Δικαιώματα του Ανθρώπου. Περιλαμβάνει τόσο τον επίσημο όσο και τον λαϊκό πολιτισμό και δεν περιορίζεται στην υπάρχουσα πολιτισμική κληρονομιά, αλλά εμπλουτίζεται συνεχώς από τη Μνήμη και τη Δημιουργικότητα. Δεν είναι εσωστρεφής αλλά γονιμοποιείται από τις έξωθεν πολιτισμικές αλληλεπιδράσεις. Ακόμα ο πολιτισμός συνδέεται με μια δυναμική σχέση με την Παιδεία, μέσω της «ελευθερίας της έκφρασης», της ελευθερίας της συμμετοχής και της ελεύθερης

διακίνησης προσώπων, επιστημονικών γνώσεων και πολιτισμικών δημιουργημάτων» (όπως αναφέρεται στο Βασιλειάδης, 2015, σ. 14).

Η *διπλωματία* είναι οι δεξιότητες του συνόλου των προσώπων και των υπηρεσιών και φορέων ενός κράτους να διαχειρίζονται τις εξωτερικές πολιτικές της πολιτείας που αντιπροσωπεύουν μέσα στα ισχύοντα θεσμικά πλαίσια των άλλων κρατών ή των διεθνών οργανισμών (Βασιλειάδης, 2015, σ. 15).

Συνεπώς, η πολιτιστική διπλωματία είναι ένα ιδιαίτερα ισχυρό εργαλείο άσκησης εξωτερικής πολιτικής μέσα από τις εκφάνσεις του εκάστοτε πολιτισμού, διότι διασφαλίζεται ένα κλίμα αμοιβαίας κατανόησης και σεβασμού. Παράλληλα, συμβάλει στην αποφυγή πολιτιστικών κρίσεων, στο οποίο θα εστιάσουμε ιδιαίτερα στην παρούσα διπλωματική εργασία (Βασιλειάδης, 2015, σ. 15).

Βέβαια, η άσκηση της πολιτιστικής διπλωματίας προϋποθέτει την ύπαρξη ενός σχετικού θεσμικού πλαισίου, το οποίο όπως θα δούμε στην συνέχεια του θεωρητικού κεφαλαίου διαχρονικά διαμορφώνεται και εξακολουθεί να εξελίσσεται σε διεθνές επίπεδο προσπαθώντας να ανταποκριθεί στις ανάγκες που ανακύπτουν για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Στην συνέχεια του παρόντος υποκεφαλαίου, θα παρουσιαστούν εν συντομία σχετικοί διακυβερνητικοί οργανισμοί (Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, UNESCO), που έχουν διαμορφωθεί με σκοπό να υποστηρίξουν το βασικό θεσμικό πλαίσιο. Επιπλέον, θα αναδειχθούν οργανισμοί και συλλογικές πρωτοβουλίες διεθνούς και περιφερειακού χαρακτήρα με σημαντικό ρόλο στην άσκηση πολιτιστικής διπλωματίας (Μπουτσιούκη, 2015, σ. 61)

1.1.2 Διαμόρφωση Διακυβερνητικών και Άλλων Οργανισμών για την Προστασία (UNESCO, ICOM, HE, Κυβερνητικοί και ΜΚΟ)

Οι βιαιότητες που διαπράχθηκαν με στόχο στοιχεία πολιτιστικής κληρονομιάς κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και η αναδειχθείσα ανάγκη για προστασία αυτών σε ένα διεθνές επίπεδο οδήγησαν στη διαμόρφωση διακυβερνητικών και άλλων οργανισμών για την προστασία της.

Η *Εκπαιδευτική, Επιστημονική Πολιτιστική Οργάνωση των Ηνωμένων Εθνών* (UNESCO) αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο του θεσμικού πλαισίου που αναδείχθηκε για την προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς, όπως θα γίνει φανερό στην επόμενη ενότητα της παρούσας διπλωματικής εργασίας. Μέσα από τις δράσεις και τις πρωτοβουλίες της UNESCO υπογράφηκαν πολλές από τις ισχύουσες Διεθνείς Συμβάσεις.

Βέβαια, υπάρχουν κι άλλοι οργανισμοί που συνεισφέρουν στην προσπάθεια αυτή και θα παρουσιαστούν εν συντομία. Αρχικά, το *Διεθνές Ινστιτούτο για την Ενοποίηση του Διεθνούς Δικαίου σχετικά με τα Κλεμμένα ή Παρανόμως Μετατοπισμένα Πολιτιστικά Αγαθά* (UNIDROIT), αποτελεί ένα διακυβερνητικό οργανισμό που συμπληρώνει τη Σύμβαση του 1970 *Σχετικά με τα Ληπτέα Μέτρα για την Απαγόρευση και Παρεμπόδιση της Παράνομης Εισαγωγής, Εξαγωγής και Μεταβίβασης της Κυριότητας Πολιτιστικών Αγαθών* σε επίπεδο ιδιωτικού δικαίου, εφόσον οι ιδιώτες κάτοχοι αποκτούν ένα κλεμμένο ή παρανόμως εξαχθέν πολιτιστικό αγαθό (Jakubowski, 2018, σ. 31). Παράλληλα, στην προσπάθεια ελαχιστοποίησης της παράνομης εξαγωγής και διακίνησης πολιτιστικών αγαθών συμβάλλουν και άλλοι διεθνείς οργανισμοί όπως είναι το *Διεθνές Συμβούλιο των Μουσείων* (ICOM), το οποίο έχει εκδώσει έναν 'κόκκινο κατάλογο' με έργα τέχνης που βρίσκονται σε κίνδυνο ή αρχαιότητες που προέρχονται από εδάφη τα οποία βρίσκονται σε δυσμενείς συνθήκες¹ (Pasikowska-Schnass, 2016, σ. 6).

Το *Γραφείο των Ηνωμένων Εθνών για τα Ναρκωτικά και το Οργανωμένο Έγκλημα* (UNODC), έχει αναπτύξει έναν διεθνή οδηγό για την προστασία του κλαπέντος και παρανόμως διακινούμενου πολιτιστικού αγαθού. Ο οδηγός αυτός μάλιστα έχει υιοθετηθεί

¹ Ως δυσμενείς συνθήκες ορίζονται οι περιπτώσεις όπου ένα πολιτιστικό αγαθό απειλείται είτε από κάποιο φυσικό φαινόμενο ή φυσική καταστροφή είτε από ανθρώπινο παράγοντα σε περιπτώσεις ενόπλων συρράξεων. Όπως μπορεί να γίνει κατανοητό στην παρούσα διπλωματική εργασία η αναφορά σε δυσμενείς συνθήκες εφεξής θα αφορά περιπτώσεις ενόπλων συρράξεων.

και από την Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών (Pasikowska-Schnass, 2016, σ. 6). Τέλος, ο *Παγκόσμιος Οργανισμός Τελωνείων (WCO)*, έχει διαμορφώσει ένα δίκτυο επικοινωνίας ανάμεσα στα τελωνεία με σκοπό την ανταλλαγή πληροφοριών για την ταυτοποίηση και πολιτιστικών αντικειμένων που ενδεχομένως να διακινούνται παράνομα (Pasikowska-Schnass, 2016, σ. 7).

Ωστόσο, έχουν διαμορφωθεί και οργανισμοί που δεν σχετίζονται μόνο με την Σύμβαση του 1970, αλλά αποσκοπούν στην προστασία του πολιτιστικού αγαθού γενικότερα. Για παράδειγμα, το *Διεθνές Συμβούλιο για τα Μνημεία και τους Χώρους (ICOMOS)*, είναι ένας διεθνής μη κυβερνητικός οργανισμός που συμβάλλει στην προστασία των χώρων πολιτιστικής κληρονομιάς σε παγκόσμιο επίπεδο. Μάλιστα, δρα σε συμβουλευτικό και γνωμοδοτικό επίπεδο όσον αφορά την εφαρμογή της Σύμβασης του 1972 για την *Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς* (Pasikowska-Schnass, 2016, σ. 6). Τέλος, το *Διεθνές Κέντρο για τη Μελέτη της Διατήρησης της Προστασίας του Πολιτιστικού Αγαθού (ICCROM)*, αποτελεί μια διακυβερνητική οργάνωση που στοχεύει στην αξιολόγηση και μείωση των κινδύνων που αντιμετωπίζει η πολιτιστική κληρονομιά (Pasikowska-Schnass, 2016, σ. 6).

Συνεπώς, μπορεί να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι η UNESCO έδωσε το έναυσμα για την δημιουργία ενός ισχυρού θεσμικού πλαισίου που αναδιαμορφώνεται συνεχώς αναλόγως των αναγκών που προκύπτουν για να διασφαλιστεί η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Από την άλλη πλευρά, οι υπόλοιποι διεθνείς και διακυβερνητικοί οργανισμοί αποτελούν απόρια των Συμβάσεων που υπογράφησαν. Μέσω των οργανισμών οι Συμβάσεις μπορούν να εξασφαλίσουν ως ενός σημείου την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, κυρίως της υλικής. Γιατί όπως θα δούμε στην συνέχεια, οι Συμβάσεις δεν έχουν κάποια δικαιοδοσία σχετικά με την εφαρμογή των κανονισμών. Τα κράτη-μέλη των Συμβάσεων είναι αρμόδια για την επιβολή των κυρώσεων μέσα από τους νόμους του εθνικού τους Συντάγματος. Έτσι, οι οργανισμοί μπορούν με μεγαλύτερη ευκολία να παρεμβαίνουν σε περιπτώσεις παράνομης εξαγωγής και διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών και να δρουν ώστε το φαινόμενο αυτό να αντιμετωπίζεται εγκαίρως.

Βέβαια, οι περισσότεροι οργανισμοί που παρουσιάστηκαν αφορούν όπως γίνεται αντιληπτό την υλική κληρονομιά και κυρίως κινητές αρχαιότητες που εύκολα μπορεί να αποτελέσουν εμπορεύσιμο προϊόν στη μαύρη αγορά. Σημαντική αδυναμία στην δράση των οργανισμών αυτών είναι το γεγονός ότι δεν δύναται να αποτρέψουν την καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς από ένοπλες συγκρούσεις καθώς δεν έχουν δικαιοδοσία να παρέμβουν σε εθνικά ζητήματα μιας χώρας.

1.2 Θεσμικό Πλαίσιο μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο

Όπως έχει ήδη αναφερθεί προηγουμένως, το πέρας του Β' Παγκοσμίου Πολέμου δημιούργησε την ανάγκη διαμόρφωσης ενός θεσμικού πλαισίου που θα στόχευε στην διαφύλαξη της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς σε περιόδους ειρήνης αλλά κυρίως σε περιπτώσεις ενόπλων συρράξεων.

Σήμερα, λοιπόν, το θεσμικό πλαίσιο προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς συμπεριλαμβάνει διεθνείς, ευρωπαϊκούς και εθνικούς κανόνες δικαίου που επιδιώκουν την διασφάλιση της πολιτιστικής κληρονομιάς (Πάντζου, 2020, σ. 22). Στη συνέχεια της παρούσας διπλωματικής εργασίας θα επικεντρωθούμε στις διεθνείς Συμβάσεις που έχουν υπογραφεί μέχρι σήμερα και αφορούν στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς σε περιόδους ενόπλων συγκρούσεων.

Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι οι διεθνείς κανόνες και Συμβάσεις δεν έχουν δεσμευτική ισχύ όσον αφορά τις ποινικές διώξεις των κρατικών ή μη κρατικών δρώντων σε βάρος της πολιτιστικής κληρονομιάς. Ωστόσο έχουν συντελέσει στη διαμόρφωση αντιλήψεων και προδιαγραφών αποδεκτών από τη διεθνή κοινότητα, η οποία καθιερώνει κανόνες για να ρυθμίσει ειδικά ζητήματα. Ως ειδικά ζητήματα, ορίζονται οποιαδήποτε εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και εγκλήματα πολέμου που όπως αποδείχθηκε μετά τις δίκες της Νυρεμβέργης ήταν πολλά, μαζικά με ιδιαίτερη ένταση και στόχευαν στη γενοκτονία και την εθνική κάθαρση. Στον αντίποδα των διεθνών κανόνων είναι οι εθνικοί

οι οποίοι έχουν μεγαλύτερη κανονιστική και ρυθμιστική ισχύ (Pasikowska-Schnass, 2016, σ. 22). Βέβαια, στο σημείο αυτό χρειάζεται να υπογραμμιστεί ότι τα κράτη-μέλη των διεθνών συμβάσεων δεσμεύονται να θεσμοθετήσουν κανόνες και κυρώσεις που να συμφωνούν με τα άρθρα των Συμβάσεων που έχουν υπογραφεί (Γερασοπούλου, 2020). Με τον τρόπο αυτό, μπορούμε να πούμε ότι το διεθνές θεσμικό πλαίσιο εφαρμόζεται από το εκάστοτε εθνικό θεσμικό πλαίσιο, που προβλέπει τα σχετικά με την παραβίαση των κανόνων για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς.

1.2.1 Η Διεθνής Σύμβαση της Χάγης, 1954- I Πρωτόκολλο

Με πρωτοβουλία της UNESCO, τον Απρίλιο και Μάιο του 1954, συνεκλήθη η Σύνοδος της Χάγης, που οδήγησε τελικά στην *Σύμβαση της Χάγης του 1954* και το επιπρόσθετο *Πρωτόκολλο I*. Η Σύμβαση αυτή αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο του Διεθνούς Θεσμικού Πλαισίου για την προστασία του πολιτιστικού αγαθού μέχρι και σήμερα. Αν και υπογράφηκε το 1954, τέθηκε σε ισχύ στις 7 Αυγούστου του 1956 και μέχρι το 2018 έχουν προσχωρήσει σε αυτή τουλάχιστον εκατόν τριάντα τρία κράτη.

Η *Σύμβαση της Χάγης για την προστασία του πολιτιστικού αγαθού κατά την περίοδο των ενόπλων συρράξεων* -στο εξής της παρούσας διπλωματικής διατριβής θα αναφέρεται ως Σύμβαση του 1954- έδωσε καταρχάς νομική υπόσταση στον όρο *πολιτιστικό αγαθό*, σε αυτό το πλαίσιο των ένοπλων εχθροπραξιών.

Πιο συγκεκριμένα, το Άρθρο 1 της Σύμβασης ορίζει ως *πολιτιστικό αγαθό* α) κάθε κινητό ή ακίνητο πολιτιστικό αγαθό που είναι υψίστης σημασίας για την πολιτιστική κληρονομιάς της ανθρωπότητας, όπως αρχιτεκτονικά, καλλιτεχνικά και ιστορικά μνημεία, ανεξαρτήτως αν αποτελούν κοσμικά ή θρησκευτικά οικοδομήματα. Στην ίδια κατηγορία εντάσσονται και οι αρχαιολογικοί χώροι, οικοδομικά συγκροτήματα, που παρουσιάζουν ιστορικό ή αρχαιολογικό ενδιαφέρον και τα έργα τέχνης. Επιπρόσθετως, τα χειρόγραφα, τα βιβλία και άλλα αντικείμενα καλλιτεχνικού- ιστορικού ή αρχαιολογικού χαρακτήρα, καθώς και έργα της επιστήμης, αρχεία, βιβλία και αντίγραφα του αγαθού, όπως αυτό

ορίστηκε παραπάνω, συμπεριλαμβάνονται στην ίδια κατηγορία. β) κτίρια των οποίων πρωταρχικός σκοπός είναι η διατήρηση ή η έκθεση των πολιτιστικών αγαθών, όπως αυτό έχει ήδη οριστεί στο (α) εντάσσονται επίσης στην κατηγορία αυτή. Τέτοια κτίρια είναι οι βιβλιοθήκες και χώροι όπου φυλάσσονται αρχεία, τα μουσεία, αλλά και χώροι όπου ενδέχεται να μεταφερθούν τα πολιτιστικά αγαθά έτσι ώστε να προστατευθούν σε περιπτώσεις ένοπλης σύρραξης. γ) Τέλος, τα κέντρα που περιλαμβάνουν μνημεία, θεωρούνται ότι συγκεντρώνουν μεγάλη ποσότητα πολιτιστικού αγαθού (The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its two (1954 and 1999) Protocols, Basic Texts, 2010, σ. 9) (Pasikowska-Schnass, 2016, σ. 2) (Techera, 2007, σ. 6).

Όλες οι παραπάνω περιπτώσεις αποτελούν περιπτώσεις πολιτιστικού αγαθού ανεξαρτήτως προέλευσης ή κατοχής για τη Σύμβαση της Χάγης του 1954. Βέβαια, σε αυτό το σημείο έγκειται και ένα από τα προβλήματα που έχουν παρουσιαστεί σχετικά με τη Σύμβαση. Καθώς δύο από τους όρους που εντοπίζονται σε αυτή, ο όρος *αγαθό* και ο ορισμός *πολιτιστική κληρονομιά της* ανθρωπότητας, έρχονται σε αντιδιαστολή. Ο όρος *αγαθό*, αν και περιλαμβάνει πολλά αντικείμενα της υλικής πολιτιστικής κληρονομιάς -και ορισμένα από τα δημιουργήματα της άυλης κληρονομιάς, όπως για παράδειγμα έθιμα και παραδόσεις ενός πολιτισμού, που νομικά κατοχυρώνονται μέσω των πνευματικών δικαιωμάτων ενός αγαθού- θέτει τον περιορισμό της κυριότητας που εμπεριέχει ο όρος *αγαθό*. Το *αγαθό* συνεπάγεται κάποιον κήτορα και στην προκειμένη περίπτωση της πολιτιστικής κληρονομιάς νοείται το κράτος-έθνος που το δημιούργησε. Συνεπώς, κάθε έθνος έχει την υποχρέωση να διατηρεί και να προστατεύει το *πολιτιστικό αγαθό* που ανήκει στην κυριότητά του. Ωστόσο, σε έκτακτες περιόδους και ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια πολεμικών συγκρούσεων η έννοια της κυριότητας είναι πολύ δύσκολο να αποσαφηνιστεί. Στον αντίποδα, ο ορισμός ενός *πολιτιστικού αγαθού* ως πολιτιστική κληρονομιά ολόκληρης της ανθρωπότητας συγκρούεται με την έννοια της κυριότητας που διατρέχει την Σύμβαση. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι διαφαίνεται μια προσπάθεια να δοθεί στο πολιτιστικό αγαθό πανανθρώπινη αξία, που ωστόσο το παρόν νομικό πλαίσιο δεν είναι έτοιμο να υποστηρίξει, διότι γίνεται σαφές ότι το Πρωτόκολλο I υπογραμμίζει ότι το κράτος, στο έδαφος του οποίου βρίσκεται το πολιτιστικό αγαθό είναι υπεύθυνο για την

προστασία και διαφύλαξή του. Συνεπώς, μπορούμε απλά να πούμε ότι ο ορισμός ότι το πολιτιστικό αγαθό αποτελεί κληρονομιά ολόκληρης της ανθρωπότητας, αποτελεί μια απλή αναφορά που τονίζει την σημασία του αγαθού σε παγκόσμιο επίπεδο αλλά δεν δίνει την δυνατότητα προστασίας του από κάποιο άλλο κράτος ή φορέα πέραν του κράτους που έχει την κυριότητά του (Prott & O'Keefe, 2007, σσ. 312-313).

Παράλληλα, στη Σύμβαση του 1954, διαχωρίζεται η σημασία ορισμένων πολιτιστικών αγαθών σε σχέση με κάποια άλλα. Πιο συγκεκριμένα, σε *γενικό καθεστώς προστασίας* υπάγονται όλα τα πολιτιστικά αγαθά, όπως αυτά ορίστηκαν προηγουμένως. Αντιθέτως, σε *ειδικό καθεστώς προστασίας* υπάγονται τα πολιτιστικά αγαθά που θεωρούνται εξαιρετικής σημασίας. Η ένταξη ενός πολιτιστικού αγαθού υπό ειδικό καθεστώς προστασίας συνεπάγεται και την απαγόρευση οποιασδήποτε πράξης στρατιωτικής επιθετικότητας εναντίον του συγκεκριμένου πολιτιστικού αγαθού. Βέβαια, όπως μπορεί να γίνει αντιληπτό στο σημείο αυτό δεν δύναται να ενταχθούν όλα τα πολιτιστικά αγαθά υπό ειδικό καθεστώς προστασίας. (The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its two (1954 and 1999) Protocols, Basic Texts, 2010, σσ. 10,12) (Practical Advice for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, 2020, σ. 8) (Techera, 2007, σ. 8).

Στο σημείο αυτό, χρειάζεται να επισημάνουμε ότι το Άρθρο 3 δεσμεύει τα κράτη- μέλη της Σύμβασης να φροντίσουν εν καιρώ ειρήνης να λάβουν όλα τα προπαρασκευαστικά μέτρα έτσι ώστε να διαμορφωθούν οι καλύτερες δυνατές συνθήκες για την προστασία του πολιτιστικού αγαθού σε περίπτωση πολέμου.

Παράλληλα, το άρθρο 4 υπογραμμίζει ότι η προστασία του πολιτιστικού αγαθού επιτάσσει την προστασία από την διάπραξη οποιασδήποτε πράξης κλοπής, λεηλασίας, κακής χρήσης ή βανδαλισμού κατά των πολιτιστικών αγαθών. Τα κράτη πρέπει να αποτρέπουν και να απαγορεύουν οποιαδήποτε από τις παραπάνω πράξεις, ενώ παράλληλα, απαγορεύονται τα αντίποινα έναντι του πολιτιστικού αγαθού καθώς και η δήμευση του από το έδαφος του κράτους στο οποίο βρίσκεται, από το αντίπαλο κράτος

της ένοπλης σύγκρουσης (Practical Advice for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, 2020, σ. 8).

Σε περίπτωση μη διεθνών συγκρούσεων² το άρθρο 19 ορίζει ότι τα κράτη- μέλη που παίρνουν μέρος στη σύγκρουση υποχρεούνται τουλάχιστον να τηρούν τις ισχύουσες διατάξεις της Σύμβασης περί προστασίας του πολιτιστικού αγαθού. Ταυτοχρόνως, σε περιπτώσεις είτε ολικής είτε μερικής κατοχής εδάφους ενός κράτους μέλους, η κατοχική δύναμη είναι αναγκαίο να εξασφαλίσει τη διαφύλαξη και συντήρηση του αγαθού όπως αναγράφεται στο άρθρο 5. Μάλιστα η Σύμβαση του 1954, παρέχει ένα σύστημα προστασίας ειδικά διαμορφωμένο για περιπτώσεις όπου έδαφος ενός κράτους βρίσκεται υπό την κατοχή ενός άλλου κράτους. Η κατοχική δύναμη είναι υποχρεωμένη να προστατεύει το πολιτιστικό αγαθό, που βρίσκεται στο κατοχικό έδαφος μέσα από την άμεση συνεργασία της με τις εθνικές αρχές, ενώ σε περιπτώσεις αδυναμίας των εθνικών αρχών να ανταποκριθούν, η κατοχική δύναμη οφείλει να διασφαλίσει την διαφύλαξη και συντήρηση του πολιτιστικού αγαθού. Επιπλέον, σύμφωνα με το άρθρο 2 ορίζεται ένας ειδικός εκπρόσωπος για το πολιτιστικό αγαθό, ο οποίος τοποθετείται στο καταληφθέν έδαφος (Practical Advice for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, 2020, σ. 8).

Παρότι η Σύμβαση του 1954 αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα εργαλεία για την προστασία του πολιτιστικού αγαθού και έθεσε τις βάσεις για τη θεσμοθέτηση και άλλων αντίστοιχων συμβάσεων, διατάξεων και αποφάσεων παρουσιάζει ορισμένες ασάφειες που έχουν ως αποτέλεσμα να εγείρονται προβλήματα ως προς την εφαρμογή της. Σύμφωνα με το άρθρο 53 τα πολιτιστικά αγαθά εξαιρούνται από τον γενικό κανόνα της προστασίας, όταν αυτά μετατρέπονται σε στρατιωτικούς στόχους και η καταστροφή μερική ή ολική προσφέρει σαφές στρατιωτικό πλεονέκτημα. Ταυτοχρόνως, ακόμη και αγαθά που βρίσκονται υπό *ειδικό καθεστώς προστασίας* αίρεται η ασυλία τους εφόσον κρίνεται περίπτωση *«αδήριτης στρατιωτικής ανάγκης»*. Το γεγονός ότι υπάρχει αυτή η

² Ως μη διεθνείς συγκρούσεις ορίζονται οι εθνικές συγκρούσεις που ξεπερνούν την σύγκρουση μεταξύ ομάδων σε ένταση και μπορούν να θεωρηθούν ως εμφύλιες πολεμικές συρράξεις ή οι ένοπλες συγκρούσεις που λαμβάνουν χώρα μεταξύ ενός κράτους και μη κρατικών ένοπλων δρώντων ή τρομοκρατικών οργανώσεων και ομάδων.

εξαίρεση στον κανόνα, χωρίς ωστόσο να διευκρινίζεται ο ορισμός της «*αδήριτης στρατιωτικής ανάγκης*» είναι που δημιουργεί ένα ακόμη πρόβλημα, διότι επαφίεται στην διακριτική ευχέρεια του εκάστοτε κράτους που θα ορίσει πότε πρόκειται για στρατιωτική ανάγκη (Practical Advice for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, 2020, σ. 9) (The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its two (1954 and 1999) Protocols, Basic Texts, 2010, σ. 13).

Επιπρόσθετα, όπως φάνηκε και παραπάνω από τον ορισμό του πολιτιστικού αγαθού και την προστασία αυτού σε περιόδους ένοπλων συρράξεων επικεντρώνεται κατά κύριο λόγο στην υλική πολιτιστική κληρονομιά. Ωστόσο, υπάρχουν κτίρια ιδιαίτερης πολιτιστικής σημασίας όπως μουσεία ή γκαλερί τα οποία βρίσκονται στα κέντρα των πόλεων και δεν έχουν συμπεριληφθεί στα αγαθά υπό *ειδικό καθεστώς προστασίας* (Techera, 2007, σσ. 8-9).

Τέλος, σύμφωνα με το άρθρο 28, εφόσον υπάρξουν παραβάσεις των διατάξεων της σύμβασης τότε επαφίεται στην κρατική νομοθεσία του εκάστοτε κράτους-μέλους να επιβάλλουν κυρώσεις. Δεν υπάρχει ένας μηχανισμός που να παραπέμπει τους παραβάτες στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης ή στο Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο. Συνεπώς, τα κράτη-μέλη χρειάζεται να διαμορφώσουν το θεσμικό τους πλαίσιο σε περιόδους ειρήνης έτσι ώστε να μπορέσουν να επιβάλλουν κυρώσεις εφόσον αυτό κριθεί απαραίτητο (Techera, 2007, σ. 9).

1.2.2. Η Σύμβαση του 1970

Η UNESCO, τον Νοέμβριο του 1970, υπέγραψε τη *Σύμβαση Σχετικά με τα Ληπτέα Μέτρα για την Απαγόρευση και Παρεμπόδιση της Παράνομης Εισαγωγής, Εξαγωγής και Μεταβίβασης της Κυριότητας Πολιτιστικών Αγαθών*. Η Σύμβαση προώθησε τις προσπάθειες για τη διαφύλαξη των δικαιωμάτων του πνευματικού αγαθού των

πολιτισμών και σε περιπτώσεις παράνομης εισαγωγής ανέδειξε την ανάγκη επιστροφής των πολιτιστικών αγαθών στο κράτος από το οποίο προέρχονται. Πιο συγκεκριμένα, η Σύμβαση αυτή έφερε στο προσκήνιο την ευθύνη των κρατών για την προστασία του πολιτιστικού αγαθού που βρίσκεται εντός των εδαφών τους και το οποίο, αυτομάτως, θεωρείται πνευματικό αγαθό του πολιτισμού που το δημιούργησε, για αυτό και δεν επιτρέπεται καμιά παράνομη απομάκρυνση και εξαγωγή του. (Thomas-Hoffman, χ.χ., σ. 9).

Η Σύμβαση, όπως προαναφέρθηκε, ανέδειξε την νομική ευθύνη των κρατών για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών που είναι εντός των εδαφών τους. Μεταξύ των διατάξεων περιλαμβάνονταν η ανάγκη δημιουργίας ενός συστήματος απογραφής, προώθησης πιστοποιητικών και παρακολούθησης του εμπορίου καλλιτεχνικών και πολιτιστικών αγαθών, καθώς επίσης και ο προσδιορισμός ποινικών και διοικητικών κυρώσεων και αποζημιώσεων (Pasikowska-Schnass, 2016, σ. 4). Με τον τρόπο αυτόν, η παρούσα δημιουργεί ένα σύστημα περιορισμού στην εισαγωγή και ελέγξιμη εξαγωγή αγαθών πολιτιστικής αξίας, που είναι πιθανόν να αποτελέσουν προϊόν παράνομης διακίνησης με σκοπό το κέρδος. Παράλληλα, αντικείμενα εξαιρετικής πολιτιστικής σημασίας απαγορεύεται να διακινούνται με σκοπό την κερδοφορία και η διεθνής κοινότητα θεωρείται υπεύθυνη να συμβάλει στην επίλυση του ζητήματος, εφόσον το κράτος-μέλος από το οποίο προέρχεται το πολιτιστικό αγαθό αιτηθεί βοήθειας.

Μάλιστα, η Σύμβαση του 1970 είναι πιο επίκαιρη από ποτέ και θα μας απασχολήσει και στη συνέχεια, καθώς αφορά την περίπτωση της Συρίας που θα εξεταστεί ως μελέτη περίπτωσης στην παρούσα εργασία. Αυτό συμβαίνει διότι η παράνομη διακίνηση και εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών έχει αυξηθεί κατά τα τελευταία χρόνια ιδιαίτερα από τις χώρες της Μέσης Ανατολής λόγω του ισλαμικού φονταμενταλισμού, ο οποίος προκάλεσε μαζικές καταστροφές αρχαιολογικών χώρων και πολιτιστικών αγαθών σε μια προσπάθεια πολιτιστικής κάθαρσης. Παράλληλα, η πώληση πολιτιστικών αγαθών στη μαύρη αγορά αποτελεί έναν από τους βασικούς τρόπους χρηματοδότησης των τρομοκρατικών αυτών ομάδων, έτσι ώστε να μπορούν να συνεχίζουν τη δράση τους (Foradori & Rosa , 2017, p. 150) .

Βέβαια, στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι η Σύμβαση του 1970 δεν αφορά μόνο περιπτώσεις ενόπλων συρράξεων, αλλά στοχεύει και στην παρεμπόδιση της παράνομης εισαγωγής, εξαγωγής και μεταβίβασης της κυριότητας των πολιτιστικών αγαθών και σε περιόδους ειρήνης, απαγορεύοντας τη λεηλασία και διακίνηση τους.

1.2.3. Η Σύμβαση για την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς, 1972

Η UNESCO, το 1972, προωθεί τη *Σύμβαση για την Προστασία της Πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς*, η οποία υιοθετήθηκε από τα κράτη μέλη στο Παρίσι. Η Σύμβαση ανέτρεψε τα έως τότε δεδομένα καθώς αντικατέστησε τον όρο *πολιτιστικό αγαθό* που χρησιμοποιούνταν στις μέχρι τότε διεθνείς Συμβάσεις με τον όρο *πολιτιστική κληρονομιά* (Pasikowska-Schnass, 2016, σ. 3). Η καινοτομία αυτή άλλαξε ανεπιστρεπτί τον τρόπο που η διεθνής κοινότητα αντιλαμβάνεται την πολιτιστική κληρονομιά. Πλέον, ξεφεύγουμε από τον περιορισμό σχετικά με την κυριότητα, που αναφέρθηκε παραπάνω ότι τίθεται από τον όρο *αγαθό*. Η *πολιτιστική κληρονομιά εν αντιθέσει*, εξορισμού δεν σχετίζεται με την έννοια της κατοχής και της κυριότητας αλλά πλέον γίνεται λόγος για *κληρονομιά*, ως μορφή έκφρασης της συλλογικότητας και διαμόρφωση μια διακριτής ταυτότητας.

Πιο συγκεκριμένα, ως *πολιτιστική κληρονομιά* ορίζονται α) τα μνημεία -έργα αρχιτεκτονικής, μνημειώδους γλυπτικής και ζωγραφικής, κατασκευές και έργα αρχαιολογικής σημασίας επιγραφές, σπήλαια, αλλά και ο συνδυασμός όλων των παραπάνω- που έχουν εξαιρετική παγκόσμια σημασία από ιστορική, καλλιτεχνική και επιστημονική σκοπιά. β) τα οικοδομικά συγκροτήματα, που εξαιτίας της αρχιτεκτονικής τους ή της θέσης τους θεωρούνται εξαιρετικής παγκόσμιας αξίας από ιστορική καλλιτεχνική και επιστημονική σκοπιά. γ) τέλος, ανθρωπογενείς ή φυσικοί χώροι – συμπεριλαμβανομένων και των αρχαιολογικών χώρων- που για ιστορικούς, αισθητικούς,

εθνολογικούς ή ανθρωπολογικούς λόγους θεωρούνται εξαιρετικής παγκόσμιας σημασίας (Techera, 2007, σ. 7) (Basic Texts of the 1972 World Heritage Convention, 2015, σ. 10).

Όπως μπορεί να γίνει, λοιπόν, αντιληπτό ο όρος *πολιτιστική κληρονομιά* μετέφερε την κυριότητα του *αγαθού* από τα στενά πλαίσια ενός κράτους σε παγκόσμιο επίπεδο. Ωστόσο, όπως έχει ήδη αναφερθεί δεν συμπεριλαμβάνεται το σύνολο των μνημείων στον όρο *πολιτιστική κληρονομιά*, αλλά ένας πεπερασμένος αριθμός αυτών. Η διαφορά βέβαια, την παρούσας Σύμβασης σε αντιδιαστολή με το Πρωτόκολλο I της Σύμβασης της Χάγης, όπου κι εκεί είδαμε παραπάνω να ορίζεται το *πολιτιστικό αγαθό* ως κληρονομιά όλης της ανθρωπότητας, είναι ότι εδώ πλέον η προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς μετατοπίζεται σε όλη την ανθρωπότητα και όχι μόνο στο κράτος του οποίου το έδαφος βρίσκεται.

Η διατύπωση της εξαιρετικής σημασίας ενός μνημείου ενδέχεται για την ανθρωπότητα να αποκλείει ορισμένα πολιτιστικά αγαθά. Η επιλογή των μνημείων προκύπτει από την πλήρωση δέκα κριτηρίων. Τα δέκα κριτήρια του *Operational Guidelines*, όπως ορίζονται στο άρθρο 77 της Σύμβασης. Μάλιστα, η UNESCO σύμφωνα με τα άρθρα 8 έως 14 (Basic Texts of the 1972 World Heritage Convention, 2015, σ. 11), ίδρυσε μια Επιτροπή για την Παγκόσμια Κληρονομιά, που είναι υπεύθυνη για την έκδοση του Καταλόγου με μνημεία Παγκόσμιας Κληρονομιάς που είναι προστατευμένα από την UNESCO (Pasikowska-Schnass, 2016, σ. 3), καθώς και του Καταλόγου με τα μνημεία που βρίσκονται σε κίνδυνο είτε από φυσικές καταστροφές είτε από ανθρώπινη παρέμβαση, συμπεριλαμβανομένων και των ενόπλων συρράξεων (Francioni, 2008, σ. 100). Βέβαια, στο σημείο αυτό αξίζει να διευκρινιστεί ότι η παρούσα Σύμβαση, όπως και η Σύμβαση του 1970, δεν αφορά μόνο στις περιπτώσεις ενόπλων συγκρούσεων αλλά φροντίζει για τη διασφάλιση της *Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς* και σε περιόδους ειρήνης (Lostal, 2015, σ. 9). Παράλληλα, σύμφωνα με το άρθρο 6 της Σύμβασης, παρότι ο όρος *παγκόσμια κληρονομιά* αναγάγει το πολιτιστικό μνημείο σε *οικουμενικό αγαθό*, για να συμπεριληφθεί στους καταλόγους της UNESCO χρειάζεται πρωτίστως έγκριση από το κράτος στο οποίο βρίσκεται.

Η Επιτροπή για την Παγκόσμια Κληρονομιά, που συγκροτήθηκε σύμφωνα με τα άρθρα 8 έως 14 της παρούσας Σύμβασης, και αποτελεί μια διακυβερνητική επιτροπή διαμόρφωσε τον Κατάλογο της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς και τον Κατάλογο με τα Μνημεία που Βρίσκονται σε Κίνδυνο. Όσον αφορά στον Κατάλογο με μνημεία που βρίσκονται σε κίνδυνο σε αυτόν εντάσσονται τα μνημεία που κινδυνεύουν είτε λόγω φυσικών καταστροφών είτε λόγω ανθρώπινης παρέμβασης και παράλειψης είτε εξαιτίας ενόπλων συρράξεων (Basic Texts of the 1972 World Heritage Convention, 2015, σ. 12; Pasikowska-Schnass, 2016, σ. 3). Σε αυτόν, λοιπόν, συγκαταλέγονται πάνω από πεντακόσιοι πενήντα χώροι παγκοσμίως, ενώ έξι από αυτούς βρίσκονται στην Συρία και θα μας απασχολήσουν στο ερευνητικό κομμάτι της παρούσας διπλωματικής³. Επιπλέον, τα κράτη-μέλη της Σύμβασης δεσμεύονται να συνεργαστούν όπου υπάρχει ανάγκη προκειμένου να προστατεύσουν αυτούς τους χώρους (Thomas-Hoffman, χ.χ., σ. 9).

1.2.4. Τα Πρωτοκόλλα I Και II στη Σύμβαση της Γενεύης, 1977

Οι Συμβάσεις της Γενεύης που υιοθετήθηκαν το 1949, δεν αφορούσαν την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, αλλά σχετίζονταν με την προστασία αγαθών εξαιτίας της θέσης τους εντός του πολεοδομικού συγκροτήματος και επικύρωναν την εθιμική αρχή της διάκρισης που διαχώριζε και προστάτευε τα πολιτιστικά αντικείμενα είτε δημόσια είτε ιδιωτικά. Σύμφωνα με αυτές τις διατάξεις, λοιπόν, η εκτεταμένη καταστροφή ή ιδιοποίηση του αγαθού, που δεν προκύπτει από στρατιωτική ανάγκη και εφαρμόζεται παράνομα και άσκοπα, αποτελούν πολύ σοβαρές παραβιάσεις (Hausler, 2015, σ. 123).

Τα δύο Πρόσθετα Πρωτόκολλα της Σύμβασης της Γενεύης υιοθετήθηκαν το 1977, μετά από τις εκτεταμένες καταστροφές στον πόλεμο του Βιετνάμ, σε μια προσπάθεια να καλυφθούν κενά που υπήρχαν στα έως τότε διεθνή νομικά κείμενα και στόχευαν στην

³ Η αρχαία πόλη της Δαμασκού, η αρχαία πόλη της Μπόρσα, η αρχαία πόλη του Αλέππο, ο αρχαιολογικός χώρος της Παλμύρα, το μεσαιωνικό φρούριο Κρακ των Ιπποτών και το κάστρο του Σαλαντίν και τα αρχαία χωριά της Βόρειας Συρίας

προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Μάλιστα, τα δύο *Πρόσθετα Πρωτόκολλα* υπογραμμίζουν τα κενά που υπάρχουν στην Σύμβαση της Χάγης του 1954, με κυριότερα τις ασάφειες περί αδήριτης στρατιωτικής ανάγκης και την άρση της προστασίας (*Practical Advice for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*, 2020, σ. 28).

Πιο συγκεκριμένα, το Πρωτόκολλο I αναφέρεται σε περιπτώσεις διεθνών ενόπλων συρράξεων και υποδεικνύει τη γενική προστασία του αγαθού και την απαγόρευση των επιθέσεων, εκτός αν αυτά αποτελούν στρατιωτικούς στόχους. Στο άρθρο 53 διατυπώνεται μια πιο συγκεκριμένη απαγόρευση, καθώς απαγορεύεται οποιαδήποτε πράξη που προορίζεται έναντι των ιστορικών μνημείων, έργων τέχνης και θρησκευτικών χώρων που αποτελούν πολιτιστική κληρονομιά των λαών. Παράλληλα, απαγορεύεται η χρήση των αντικειμένων αυτών για υποστήριξη στρατιωτικών επιχειρήσεων (*Protocols Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, 2010, σ. 39).

Σε περίπτωση παραβίασης των παραπάνω οι επιπτώσεις είναι βαρύτερες και αντιμετωπίζονται ως εγκλήματα πολέμου και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας. Σύμφωνα με το άρθρο 85, για να θεωρηθεί μια πράξη έγκλημα πολέμου πρέπει να πληρούνται πέντε σημεία έτσι όπως έχουν οριστεί από τη Σύμβαση: α) το αγαθό απαραίτητα να εντάσσεται σε καθεστώς ειδικής προστασίας λόγω ειδικών διατάξεων, β) η επίθεση θα πρέπει να έχει προκαλέσει εκτεταμένη καταστροφή στο αγαθό, γ) το αγαθό είναι αναγκαίο να μην χρησιμοποιείται από την αντίπαλη πλευρά για την υποστήριξη της στρατιωτικής του προσπάθειας, δ) το αγαθό θα πρέπει να βρίσκεται μακριά από στρατιωτικούς στόχους και ε) η επίθεση θα πρέπει να είναι σκόπιμη (*Practical Advice for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*, 2020, σσ. 27-28). Όλα τα παραπάνω κατοχυρώθηκαν και από το Πρωτόκολλο II.

Το Πρωτόκολλο II, αυτό αφορά τις μη διεθνείς ένοπλες συγκρούσεις. Μάλιστα στο άρθρο 3 του καλύπτονται περιπτώσεις συρράξεων μεταξύ ενός κράτους και μιας ένοπλης ομάδας, καθώς επίσης και συγκρούσεις μεταξύ ένοπλων ομάδων. Επιπρόσθετα, η διάταξη ορίζει ότι πολιτιστικά αγαθά και λατρευτικοί χώροι που θεωρούνται πολιτιστική ή πνευματική κληρονομιά όλων των λαών δεν είναι απαραίτητο να υπάγονται σε κάποιο

κατάλογο για να κριθούν υπό προστασία. Σύμφωνα με το άρθρο 16, επαφίεται στο εθιμικό δίκαιο μεταξύ των κρατών, είτε αυτά έχουν υπογράψει τις Συμβάσεις της Γενεύης είτε όχι, σε περιπτώσεις μη διεθνών συγκρούσεων (Hausler, 2015, σσ. 124-125)

Τα δύο αυτά Πρωτόκολλα όπως γίνεται φανερό θεσμοθετούν για πρώτη φορά κανόνες που αφορούν κυρίως το επιτιθέμενο κράτος σε αντιδιαστολή με τις μέχρι τώρα Συμβάσεις που έδιναν έμφαση σε πρακτικές προστασίας που έπρεπε να εφαρμόσουν τα κράτη που δέχονταν επίθεση. Παράλληλα, το Πρωτόκολλο I δεν προβλέπει κανενός είδους απόκλιση από τον νόμο ούτε καν σε περιπτώσεις στρατιωτικής ανάγκης. Ταυτοχρόνως, το Πρωτόκολλο II προβλέπει ότι οποιαδήποτε προμελετημένη επίθεση κατά ιστορικών μνημείων, έργων τέχνης ή πολιτιστικού αγαθού αποτελεί έγκλημα πολέμου και δίνεται η δυνατότητα προσφυγής σε διεθνή δικαιοδοτικά όργανα (Protocols Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, 2010, σ. 84)

1.2.5. Το II Πρωτόκολλο στη Σύμβαση της Χάγης, 1999

Στις 26 Μαρτίου 1999, υιοθετείται το Πρωτόκολλο II στην Σύμβαση της Χάγης, το οποίο ήρθε να συμπληρώσει τα κενά που υπήρχαν στο Πρωτόκολλο I. Τα νέα είδη πολεμικών συγκρούσεων, που εμφανίστηκαν την περίοδο αυτή, έκαναν επιτακτική την ανάγκη να θεσμοθετηθεί νέο πλαίσιο που θα διασφαλίζει κατά το δυνατόν την ασφάλεια των αυξημένης σημασίας για την ανθρωπότητα πολιτιστικών αγαθών. Οι συμβάσεις που είχαν υπογραφεί μέχρι στιγμής δεν κάλυπταν περιπτώσεις πολεμικών συγκρούσεων που έχουν εσωτερικό-εθνικό χαρακτήρα. Έτσι, μετά από την περίπτωση της Γιουγκοσλαβίας, όπου ο πόλεμος ξεκίνησε ως εμφύλιος και στην συνέχεια ενεπλάκησαν και άλλες δυνάμεις, κρίθηκε αναγκαίο να θεσμοθετηθεί και αυτή η περίπτωση πολεμικής σύγκρουσης και να προστατευθούν πρώτα από όλα τα σημαντικά για την ανθρωπότητα πολιτισμικά αγαθά, που βρίσκονται σε έδαφος κρατών-μελών (Pasikowska-Schnass, 2016, σ. 3).

Περνώντας στις λεπτομέρειες που εισήχθησαν με το Πρωτόκολλο II, διακρίνονται δύο άξονες πάνω στους οποίους κινήθηκαν τα νέα μετρά. Ο πρώτος αφορά την αύξηση της προστασίας των πολιτιστικών αγαθών. Από την άλλη, ο δεύτερος ορίζει το νομικό πλαίσιο των συνεπειών των επιθέσεων έναντι του πολιτιστικού αγαθού (Practical Advice for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, 2020, σ. 7).

Πιο συγκεκριμένα, το Πρωτόκολλο II εισάγει μια νέα κατηγορία προστασίας- αυτή της αυξημένης προστασίας- για τα πολιτιστικά αγαθά που θεωρούνται παγκόσμιας πολιτιστικής αξίας και τα οποία χάνουν ασυλίας από ένοπλες επιθέσεις, ενώ απαγορεύεται η χρήση τους για στρατιωτικούς σκοπούς (The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its two (1954 and 1999) Protocols, Basic Texts, 2010, σσ. 16-18). Για να ενταχθεί ένα αγαθό υπό καθεστώς αυξημένης προστασίας είναι απαραίτητο να πληροί ορισμένα κριτήρια. Πρώτα απ' όλα, όπως διατυπώθηκε προηγουμένως, πρέπει να θεωρείται αγαθό παγκόσμιας πολιτιστικής σημασίας. Επίσης, είναι αναγκαίο να υπάρξουν επαρκή εσωτερικά και διοικητικά μέτρα, που θα αναγνωρίσουν εξαιρετική πολιτιστική αξία και θα διασφαλίζουν την ύψιστη προστασία της. Τέλος, το κράτος-μέλος στο έδαφος του οποίου ανήκει το πολιτιστικό αγαθό χρειάζεται να δεσμευτεί ότι το δεύτερο δεν θα χρησιμοποιηθεί για στρατιωτικούς σκοπούς ούτε βρίσκεται κοντά σε στρατιωτικό στόχο (Practical Advice for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, 2020, σ. 24) .

Ταυτοχρόνως, διατυπώνει ότι οι στρατιωτικές επιχειρήσεις πρέπει να πραγματοποιούνται με τις κατά το δυνατόν περισσότερες προφυλάξεις ώστε να αποτραπεί ή έστω να ελαχιστοποιηθεί οποιαδήποτε τυχαία βλάβη του πολιτιστικού αγαθού (Practical Advice for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, 2020). Παράλληλα, με το Πρωτόκολλο II ορίστηκε ο ασαφής όρος «αδήριτη στρατιωτική ανάγκη», που εμφανιζόταν ήδη στο Πρωτόκολλο I, χωρίς ωστόσο να διασαφηνίζεται δημιουργώντας προβλήματα, όπως φάνηκε και σε προηγούμενο κεφάλαιο της παρούσας διπλωματικής. Για να αρθεί, λοιπόν, η ασυλία της αυξημένης προστασίας από ένα πολιτιστικό αγαθό χρειάζεται να πληρούνται δύο προϋποθέσεις: α) το πολιτιστικό αγαθό να έχει μετατραπεί σε στρατιωτικό στόχο και β) όταν δεν μπορούν

να εφαρμοστούν εναλλακτικές που θα έχουν ως αποτέλεσμα ένα παρόμοιο στρατιωτικό πλεονέκτημα. Η εντολή φυσικά είναι απαραίτητο να δοθεί άνωθεν, δηλαδή από κάποιον αξιωματούχο στρατιωτικό, ο οποίος θα έχει κρίνει ότι δεν υπάρχουν εναλλακτικές (The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its two (1954 and 1999) Protocols, Basic Texts, 2010, σ. 51)

Όσον αφορά τον δεύτερο άξονα, το Πρωτόκολλο II με το άρθρο 16, δεσμεύει τα κράτη-μέλη να υιοθετήσουν τα απαραίτητα θεσμικά μέτρα που σχετίζονται με την ποινική ευθύνη, την έκδοση και την αμοιβαία νομική υποστήριξη. Με άλλα λόγια, όλα τα μέλη κρίνεται απαραίτητο να ορίσουν ως ποινικά αδικήματα με αντίστοιχες ποινικές κυρώσεις, οποιαδήποτε ενέργεια στοχεύει προς ένα πολιτιστικό αγαθό αυξημένης προστασίας, του οποίου δεν έχει αρθεί η ασυλία ή χρήση αυτού για την ενίσχυση στρατιωτικών δράσεων ή αν παρατηρούνται στο αγαθό εκτεταμένες καταστροφές ή εκμετάλλευση αυτού ή, τέλος, οποιαδήποτε πράξη κλοπής, λεηλασίας ή βανδαλισμού προς το πολιτιστικό αγαθό (Practical Advice for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, 2020, σ. 22) (The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its two (1954 and 1999) Protocols, Basic Texts, 2010, σ. 53)

Βέβαια, στο γεγονός ότι το βάρος εφαρμογής των κυρώσεων μετατοπίζεται στα μέλη δημιουργεί μια δυσκολία και ορισμένα κενά στο νομοθετικό πλαίσιο, όπως για παράδειγμα τι ισχύει σε περιπτώσεις κατά τις οποίες τα κράτη στα οποία πραγματοποιούνται οι πολεμικές συρράξεις δεν έχουν υπογράψει την Σύμβαση ή το Πρωτόκολλο και όταν τα άτομα που διέπραξαν το ποινικό αδίκημα έναντι του πολιτιστικού αγαθού δεν είναι υπήκοοι ενός κράτους-μέλους, τότε δεν υπόκεινται σε κατά μόνας ποινική ευθύνη (Practical Advice for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, 2020, σσ. 22-23)

1.2.6. Η Σύμβαση για τη Διασφάλιση της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς, 2003

Στις 17 Οκτωβρίου 2003, υπογράφηκε η *Σύμβαση για τη Διασφάλιση της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς*, η οποία όμως τέθηκε σε ισχύ από τις 20 Απριλίου 2006. Όπως μπορεί εύκολα να γίνει κατανοητό, ο ορισμός της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελεί ένα δύσκολο έργο. Σύμφωνα με το άρθρο 2, ως άυλη πολιτιστική κληρονομιά ορίζονται οι πρακτικές, οι αναπαράστασεις, οι εκφράσεις, οι γνώσεις, οι ικανότητες τα μουσικά όργανα, αλλά και αντικείμενα ιστορικής σημασίας και πολιτιστικοί χώροι, που συνδέονται με κοινότητες, ομάδες και σε κάποιες περιπτώσεις και με μεμονωμένα άτομα, που αναγνωρίζουν όλα τα παραπάνω ως αναπόσπαστο κομμάτι της πολιτιστικής τους κληρονομιάς (Basic Texts of the 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, 2018 Edition, σ. 5) (Chainoglou, 2017, σ. 111).

Σύμφωνα με την UNESCO, λοιπόν, στον ορισμό της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς που χρήζει προστασίας συγκαταλέγονται οι μνήμες, η συλλογική και προσωπική ταυτότητα, οι ιστορίες και οι συσχετισμοί καθώς και οι κοινωνικές συνήθειες.

Η *Σύμβαση για την Διασφάλιση της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς* δεν αναφέρεται μόνο σε περιόδους ενόπλων συρράξεων, αλλά και σε περιόδους ειρήνης. Μάλιστα, το άρθρο 15 ορίζει ότι πρέπει να διασφαλίζεται η πρόσβαση και συμμετοχή ομάδων, κοινοτήτων και μεμονωμένων ατόμων σε θεσμούς, αντικείμενα, ιστορικούς τόπους πολιτιστικούς ή φυσικούς, σε χώρους μνήμης και έκφρασης της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς τους (Chainoglou, 2017, σ. 122).

Παράλληλα, η Σύμβαση επιδιώκει και την ασφάλεια της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς και σε περιόδους ενόπλων συρράξεων. Πιο συγκεκριμένα, τα κράτη- μέλη, υποχρεώνονται από το άρθρο 11 να λαμβάνουν όλα τα απαραίτητα μέτρα ώστε να διασφαλιστεί η προστασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς στο έδαφος του εκάστοτε κράτους (Chainoglou, 2017, σ. 120).

Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί πως και στις προηγούμενες Συμβάσεις έγιναν προσπάθειες να διαφυλαχτούν διάφορες πτυχές της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς χωρίς ωστόσο να υπάρχουν συγκεκριμένες οδηγίες. Για παράδειγμα, η Σύμβαση της

Χάγης όριζε στους νόμους και τα έθιμα του χειρσαίου πολέμου ότι η τιμή και τα δικαιώματα της οικογένειας πρέπει να διαφυλάσσονται. Παράλληλα, οι θρησκευτικές πρακτικές και πεποιθήσεις πρέπει να προστατεύονται. Ταυτοχρόνως, η Σύμβαση της Γενεύης, όριζε ότι όλοι οι άνθρωποι αξίζουν να γίνονται σεβαστά τα οικογενειακά τους δικαιώματα, οι θρησκευτικές τους πρακτικές και πεποιθήσεις, τα έθιμα και οι παραδόσεις τους. Επίσης, όλοι οι άνθρωποι είναι απαραίτητο να προστατεύονται κατά την διάρκεια ένοπλων συγκρούσεων ανεξαρτήτως εθνικότητας, φύλου, ηλικίας, κατάστασης της υγείας τους, των πολιτικών ή θρησκευτικών φρονημάτων (The Geneva Conventions of 12 August 1949, n.d., σ. 161).

Πολλές ήταν οι προσπάθειες να οριστεί η άυλη πολιτιστική κληρονομιά και να διασφαλιστεί η ασφάλειά της μέσω των Συμβάσεων που έχουν υπογραφεί μέχρι και την παρούσα υπογραφή της Σύμβασης για την άυλη πολιτισμική κληρονομιά. Μάλιστα, πολλές πτυχές της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς αναγνωρίστηκαν και από διεθνείς Συμβάσεις που δεν αφορούν μόνο το δίκαιο του πολέμου και την προστασία αυτής κατά την διάρκεια ένοπλων συρράξεων, αλλά θεωρήθηκαν ως αναφαίρετο ανθρώπινο δικαίωμα των ανθρώπων στην ελεύθερη έκφραση πρακτικών και στην ελεύθερη αυτοδιάθεσή τους. Ο προσδιορισμός, λοιπόν, της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς ως οικουμενικό ανθρώπινο δικαίωμα μετατοπίζει το βάρος από τον στενό περιορισμό των κρατικών ορίων της πολιτιστικής κληρονομιάς στην ανθρωπότητα στο σύνολό της μέσα από την πολιτισμική διαφοροποίηση (Francioni, 2004, σ. 1226). Η Σύμβαση αυτή έδωσε έμφαση στις μορφές της πολιτιστικής κληρονομιάς που συνδέονται με τα ανθρώπινα δικαιώματα, τα οποία είναι αδιαίρετα και αλληλένδετα με τα πολιτιστικά δικαιώματα του ανθρώπου (Chainoglou, 2019).

1.3. Βιβλιογραφική ανασκόπηση

Όπως παρουσιάστηκε ήδη στο θεωρητικό κεφάλαιο της παρούσας διπλωματικής εργασίας συγκροτήθηκαν διάφοροι διακυβερνητικοί και άλλοι οργανισμοί με αρωγό την UNESCO που στόχευαν στην διασφάλιση της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς. Οι

οργανισμοί αυτοί προέκυψαν μέσα από τις διεθνείς συμβάσεις που υπογράφηκαν ή συστάθηκαν συμπληρωματικά προς αυτές. Όπως διαφαίνεται και σε όσα έχουν ήδη αναφερθεί οι διακυβερνητικοί και άλλοι οργανισμοί προσανατολίζονται σε συγκεκριμένα θέματα και αφορούν ορισμένες πτυχές του πολιτιστικού αγαθού κάθε φορά. Με άλλα λόγια το πλαίσιο δράσης τους είναι ιδιαίτερα συγκεκριμένο και αφορά αποκλειστικά και μόνο τον λόγο για τον οποίο έχουν συσταθεί. Για παράδειγμα το ICOM μπορεί να διευθετήσει αποκλειστικά θέματα που αφορούν το δίκτυο των μουσείων που το συγκροτεί.

Αντιθέτως, οι διεθνείς συμβάσεις που αναδείχθηκαν μετά το πέρας του Β' ΠΠ, αφορούν γενικά την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και ακολούθησαν τις ιστορικές εξελίξεις. Πιο συγκεκριμένα, μετά τις εκτεταμένες καταστροφές που προξένησε ο Β' ΠΠ θεωρήθηκε επιτακτική ανάγκη προσθήκης του πρωτοκόλλου I στην Σύμβαση της Χάγης (1954), διότι το υπάρχον πλαίσιο προστασίας κρίθηκε ανεπαρκές. Η Σύμβαση του 1972, αναδείχθηκε λόγω των συγκρούσεων για ανεξαρτησία των αποίκων, και διασαφήνισε τον όρο κληρονομιά. Ακολούθησαν τα επιπρόσθετα Πρωτόκολλα I και II στην Σύμβαση της Γενεύης, ενώ οι πόλεμοι στην πρώην Γιουγκοσλαβία δημιούργησαν την ανάγκη προσθήκης του πρωτοκόλλου II στη Σύμβαση της Χάγης. Φτάνουμε έτσι στην υπογραφή της σύμβασης για την προστασίας της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, η οποία υπογράφηκε μόλις δύο δεκαετίες πίσω (2003), έπειτα από την εσκεμμένη καταστροφή των αγαλμάτων του Βούδα του Bamiyan, οπότε και δημιουργήθηκε μια νέα διακήρυξη για την εσκεμμένη καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς. Παράλληλα, η άνοδος της τρομοκρατίας και των μη κρατικών ένοπλων δρώντων υποδεικνύει ότι η πολιτιστική κληρονομιά έχει δεχθεί ισχυρά χτυπήματα από αυτούς τους παράγοντες και υπάρχει κενό σχετικά με τη νομική υπαγωγή τους.

Όπως μπορεί να γίνει εύκολα αντιληπτό από τα παραπάνω, οι Συμβάσεις συνεχώς αναδιαμορφώνονται και αναπροσαρμόζονται για να μπορούν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις που προκύπτουν λόγω των συνεχών ιστορικών εξελίξεων και στις νέες μεθόδους πολέμου. Ωστόσο, οι νέες συμβάσεις έρχονται για να συμπληρώσουν τις προηγούμενες χωρίς να τις καταργούν. Τι συμβαίνει, λοιπόν, σε αυτή την περίπτωση;

Είναι εύκολο ένα ισχύον θεσμικό πλαίσιο να ανανεώνεται συνεχώς χωρίς να προκύπτουν κολλήματα στην εφαρμογή των διατάξεων; Αυτά και άλλα αντίστοιχα ερωτήματα θα γίνει προσπάθεια να απαντηθούν στην συνέχεια.

Κεφάλαιο 2

Μεθοδολογία Έρευνας

2.1 Σκοπός της έρευνας

Πρωταρχικός σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας ήταν να παρουσιαστεί αναλυτικά το θεσμικό πλαίσιο έτσι όπως έχει διαμορφωθεί μετά το πέρας του Β' Παγκοσμίου Πολέμου σχετικά με την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς σε περίοδο ένοπλων εχθροπραξιών. Ο στόχος αυτός επετεύχθη στο αμέσως προηγούμενο κεφάλαιο. Στην συνέχεια, μέσω της μελέτης περίπτωσης της Συρίας και παράλληλα παραπέμποντας σε άλλα παραδείγματα, θα διαπιστωθεί αν η εφαρμογή του ήταν αποτελεσματική, αν αποτράπηκε η καταστροφή της κληρονομιάς της Συρίας και αν όχι, θα γίνει προσπάθεια να εντοπιστεί τι έφταιξε, καθώς θα εκφραστούν και προτάσεις καλύτερης εφαρμογής των προβλεπόμενων του υφιστάμενου θεσμικού πλαισίου. Τα βασικά ερωτήματα που εγείρονται είναι: Πώς αλληλεπικαλύπτονται μεταξύ τους οι Συμβάσεις που έχουν συναφθεί για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς; Υπάρχουν διαφοροποιήσεις εντός του υφιστάμενου θεσμικού πλαισίου; Τι υπερισχύει σε αυτή την περίπτωση; Υπάρχουν κολλήματα στην εφαρμογή των νόμων όσον αφορά την περίπτωση της Συρίας; Τι γίνεται στην περίπτωση των τρομοκρατικών ενεργειών και πώς μπορούν οι διεθνείς οργανισμοί να κινηθούν για να καλυφθεί το νομικό κενό;

2.2 Εργαλεία

Η παρούσα διπλωματική μελέτη έχει στηριχθεί κατεξοχήν στην ανασκόπηση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας. Όπως έγινε αντιληπτό ήδη από το θεωρητικό κεφάλαιο έγινε μια σύντομη προσπάθεια παράθεσης όλων των διεθνών συμβάσεων που στόχο έχουν την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς από την υπογραφή του I Πρωτοκόλλου της *Σύμβασης της Χάγης* το 1954 μέχρι και την υπογραφή της *Σύμβασης για τη Διασφάλιση της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς* το 2003. Το γεγονός ότι επικεντρωθήκαμε μόνο στις διεθνείς συμβάσεις ενώ υπάρχουν κι άλλες όπως οι Ευρωπαϊκές είναι επειδή η Μελέτη Περίπτωσης που έχουμε επιλέξει αφορά την Συρία, η οποία υπόκεινται στο διεθνές θεσμικό πλαίσιο.

Τα εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν και για την προσέγγιση του ερευνητικού μέρους της παρούσας διπλωματικής είναι και πάλι η βιβλιογραφική ανασκόπηση και η διασταύρωση της βιβλιογραφίας του θεωρητικού με το ερευνητικό κεφάλαιο. Θεωρούμε ότι η βιβλιογραφία που έχει συγκεντρωθεί και χρησιμοποιηθεί είναι αρκετά εκτενής και πλούσια ώστε να οδηγήσει την έρευνά μας σε όσο το δυνατόν λιγότερο επισφαλή συμπεράσματα. Άλλωστε, η περίπτωση της Συρίας και της προστασίας της πολιτιστικής της κληρονομιάς έχει απασχολήσει την διεθνή κοινότητα και τους μελετητές σε μεγάλο βαθμό, γεγονός ιδιαίτερος βοηθητικό για την παρούσα διπλωματική έρευνα. Παράλληλα, υπάρχουν αναφορές και συγκρίσεις και με άλλες περιπτώσεις πολιτιστικής κληρονομιάς που έχουν απειληθεί ανά τα χρόνια λόγω ενόπλων συρράξεων, για να μπορέσει να αναπτυχθεί μια σύγκριση της δράσης των οργανισμών και του διεθνούς θεσμικού πλαισίου σε αντιπαράβολή της Συρίας.

2.3 Αιτιολόγηση επιλογής μελέτης περίπτωσης

Ο λόγος που επιλέχθηκε η συγκεκριμένη μελέτη περίπτωσης είναι διότι η Συρία διαθέτει μια ιδιαίτερη πολιτιστική κληρονομιά που δύσκολα συναντάται σε άλλη περιοχή του πλανήτη. Ιστορικά και πολιτιστικά καλύπτει ένα μεγάλο φάσμα με μνημεία ήδη από

την εποχή του Χαλκού και του Σιδήρου μέχρι τη σημερινή εποχή με αριστουργήματα ισλαμικής τέχνης και αρχιτεκτονικής. Στην πολυμορφία αυτή συντέλεσαν το γεγονός ότι η Συρία αποτελούσε σταυροδρόμι και τόπο συνάντησης διαφόρων πολιτισμών.

Επιπλέον, η περίπτωση καταστροφής της πολιτιστικής κληρονομιάς στην Συρία αποτελεί ένα σύνθετο φαινόμενο, καθώς ο πόλεμος ξεκίνησε ως εμφύλιος, έπειτα ενεπλάκησαν και άλλα έθνη, ενώ στη συνέχεια συμμετείχαν και μη κρατικοί ένοπλοι παράγοντες. Συνεπώς, η μελέτη της περίπτωσης της Συρίας μας δίνει την δυνατότητα να εξετάσουμε ένα ευρύ φάσμα που αφορά το θεσμικό πλαίσιο και την τήρησή του ή όχι. Με άλλα λόγια η περίπτωση της Συρίας αποτελεί πρόκληση για το ισχύον θεσμικό πλαίσιο ως προς τη δυνατότητα ή αδυναμία εφαρμογής του (Cuno, 2016, pp. 99-100).

Κεφάλαιο 3

Μελέτη Περίπτωσης

3.1. Η Περίπτωση Της Συρίας

Η σημασία της πολιτιστικής κληρονομιάς της Συρίας για ολόκληρη την ανθρωπότητα είναι αδιαμφισβήτητη διότι, όπως έχει ήδη παρουσιαστεί προηγουμένως, αποτελεί ένα μοναδικό κράμα διαφόρων πολιτισμών υπογραμμίζοντας την πολυμορφία και πολυφωνία του πολιτιστικού αγαθού και την πολιτιστικής κληρονομιάς γενικότερα. Δείχνει ότι η πολιτιστική κληρονομιά διαμορφώνεται από τους πολιτισμούς των ανθρώπων που την δημιουργούν και ταυτοχρόνως ανατροφοδοτεί και διαμορφώνει και η ίδια τον πολιτισμό μέσα στον οποίο εντάσσεται.

Πριν από την έναρξη του εμφυλίου πολέμου (2011), δώδεκα μνημεία ανήκαν στον προσωρινό Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO⁴. Από το 2013, όμως, έξι από αυτά τα μνημεία γράφτηκαν στον Κατάλογο με τα μνημεία που βρίσκονται σε κίνδυνο όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως (Davila-Ruhaak, 2016, σ. 536) (Chainoglou, 2019, σ. 113). Από τους αρχαιολογικούς, το πρώτο θύμα του πολέμου ήταν η Αρχαία Πόλη του Αλέππο (Lostal, 2015, σ. 3). Τον Αύγουστο του 2012 οι προεδρικές δυνάμεις κατέλαβαν τον έλεγχο της Ακρόπολης του υπό τον ήχο του ύμνου «Μπάσαρ ή καίμε τη χώρα». Η μεσαιωνική αγορά της αρχαίας πόλης (Souqal-Madina), η κεντρική πύλη του Μεγάλου Τζαμιού των Ομεΐαδών, καταστράφηκε ολοσχερώς και ο εξωτερικός τοίχος της

⁴ Σε αυτά συγκαταλέγονται τα: Norias of Hama, Ugarit, Ebla, Mari, Europos Dura, Aramea, Qasr al-Hayrach-Charqi, Maaloula, Tartus Raqqa-Rafiqqa και Arwad Island.

Ακρόπολης υπέστη μεγάλες ζημιές. Το «Κρακ των Ιπποτών», που βρίσκεται κοντά στην πόλη Χομς στα σύνορα με το Λίβανο, ήταν η μεγαλύτερη χριστιανική στρατιωτική οχύρωση στην «Ιερή Γη», όπου οι σταυροφόροι αναζητούσαν καταφύγιο κατά τον Μεσαίωνα. Μετά από συνεχείς ένοπλες συγκρούσεις, το κάστρο βομβαρδίστηκε το καλοκαίρι του 2013 και κάποια τμήματά του καταστράφηκαν. Επίσης, καταστράφηκαν η αρχαία πόλη της Δαμασκού, η αρχαία πόλη Borsa και τα χωριά της Βόρειας Συρίας αλλά και το *Qal-at Salah El- Din* (Lostal M. , 2015, σ. 3).

Ωστόσο, οι καταστροφές ήταν εκτεταμένες και μεγάλης κλίμακας και για μνημεία που δεν είχαν καταγραφεί στον κατάλογο των μνημείων σε κίνδυνο. Το *Ισλαμικό Κράτος* κατέστρεψε αγάλματα από την εποχή των Ασσυρίων, βυζαντινά μωσαϊκά και τους ναούς των *Sufi* και *Shia* στην περιοχή της Ράκκα. Ακόμη, καταστράφηκαν πολλά τζαμιά, και εκκλησίες, ενώ βεβηλώθηκαν τάφοι και μαυσωλεία στην Μοσούλη και την Νινευή (Hausler, 2015, σ. 120).

Χαρακτηριστικό παράδειγμα της βιαιότητας και της έκτασης της καταστροφής της πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελεί η περίπτωση της Παλμύρα, τον Μάιο του 2015. Ο Γενικός Διευθυντής Αρχαιοτήτων και Μουσείων της Συρίας, Maamoun Abdulkarim, όταν πληροφορήθηκε για την προσέγγιση του ISIS, προσπάθησε μαζί με τους αρχαιολόγους να απομακρύνει τις αρχαιότητες που στεγάζονταν στο μουσείο της Παλμύρα και να τις μεταφέρει σε ασφαλέστερη θέση. Με την άφιξη του ISIS στην πόλη, οι στρατιώτες του συριακού στρατού την εγκατέλειψαν. Παρόλα αυτά οι κινητές αρχαιότητες μεταφέρθηκαν σε ασφαλή θέση (Warner , 2016, σσ. 494-495).

Κατά την κατάληψη της Παλμύρας οι μαχητές του ISIS κατέστρεψαν δημόσια πολλούς ναούς που υπήρχαν στο αρχαιολογικό χώρο της μεταξύ των οποίων και τους ναούς του *Bel* και *BaalShamin*. Η *Αψίδα του Θριάμβου* και το *tetrapylon* και τμήμα του ρωμαϊκού θεάτρου δεν ξέφυγαν από την καταστροφή (Lostal , Hausler, & Bongard , 2017, σ. 412).

Αποκορύφωμα της βιαιότητας αποτέλεσε ο αποκεφαλισμός του Σύριου αρχαιολόγου Khaledal-Asaad μπροστά στο μουσείο της Παλμύρα, όταν αρνήθηκε να αποκαλύψει τη

θέση των κρυμμένων αρχαιοτήτων. Ο «κύριος της Παλμύρας», όπως τον αποκαλούσαν, είχε αφιερώσει τη ζωή του στους αρχαιολογικούς θησαυρούς της αγαπημένης του πόλης-σύμβολο και θυσίασε τη ζωή του για την πολιτιστική κληρονομιά της χώρας του (Pasikowska-Schnass, 2016, σ. 5). Αν και η θηριωδία αυτή δεν σχετίζεται άμεσα με την καταστροφή των μνημείων υπογραμμίζει την αφοσίωση του αρχαιολόγου που θυσίασε την ζωή του για να προστατέψει την πολιτιστική κληρονομιάς

Οι λόγοι των εκτεταμένων αυτών καταστροφών τόσο της Παλμύρα όσο και εν γένει της πολιτιστικής κληρονομιάς της Συρίας σχετίζονται άμεσα με δύο περιπτώσεις. Η πρώτη αφορά την εσκεμμένη καταστροφή διότι τα έργα αυτά έρχονται σε αντίθεση με τις θρησκευτικές πεποιθήσεις τους και η δεύτερη έχει πιο πρακτική βάση που δεν είναι άλλη από τη χρηματοδότηση του πολέμου.

Στόχος του ISIS δεν είναι να οικειοποιηθεί τα έργα τέχνης στα εδάφη που ελέγχει. Η πολιτιστική κληρονομιά του Ιράκ και της Συρίας αντιμετωπίζεται ως λάφυρο των συγκρούσεων, το οποίο δεν απαλλοτριώνεται, αλλά καταστρέφεται πανηγυρικά. Με τις εικόνες καταστροφής των μνημείων να προβάλλονται στα μέσα δικτύωσης ο ISIS διεξάγει αποτελεσματικό ψυχολογικό έλεγχο, καθώς οι Σύριοι παρακολουθούν την πολιτιστική τους κληρονομιά να καταστρέφεται, χωρίς να μπορούν να αντιδράσουν. Ο ψυχολογικός έλεγχος τόσο των Σύριων όσο και του δυτικού κόσμου μέσω αυτών των πρακτικών δίνει στον ISIS επιπλέον *νίκη* σ' αυτόν τον πόλεμο. Αντιθέτως η αδυναμία από δυτικές δυνάμεις να παρέμβουν και να σταματήσουν αυτές τις ενέργειες υπογραμμίζεται από την επακόλουθη αντίδραση τους και την καταδίκη των πράξεων αυτών. Το ISIS κατέστρεψε τα μνημεία των Αρμενίων και των Ορθοδόξων με τη δικαιολογία ότι είναι άπιστοι αλλά και τα μνημεία του «δυτικού πολιτισμού» όπως την Παλμύρα αλλά και τα προϊσλαμικά μνημεία γιατί εκπροσωπούν κατώτερους πολιτισμούς και εκφράζουν κοσμικά και διεφθαρμένα καθεστώτα (Γεωργοπούλου, 2016).

Ταυτοχρόνως, ο ISIS και οι άλλες τρομοκρατικές οργανώσεις που ενεπλάκησαν στις συγκρούσεις της Συρίας και του Βόρειου Ιράκ στηρίζονται σε διάφορες πηγές παράνομων εσόδων για τη χρηματοδότηση των δραστηριοτήτων τους (Chainoglou, 2019, σ. 114).

Μετά από την εκμετάλλευση του πετρελαίου, η λεηλασία των πολιτιστικών αγαθών από αρχαιολογικούς χώρους, αποθετήρια και ιδιωτικές συλλογές κατέχει την δεύτερη μεγαλύτερη πηγή εσόδων για τον ISIS. Στην παράνομη διακίνηση της πολιτιστικής κληρονομιάς στη μαύρη αγορά στηρίζεται η χρηματοδότηση του πολέμου και η αγορά πολεμικού υλικού. (Foradori & Rosa , 2017, p. 150).

Μάλιστα, η παράνομη αυτή διακίνηση του πολιτιστικού αγαθού δεν γίνεται αυθαίρετα από τα μέλη των τρομοκρατικών ομάδων. Αντιθέτως, ο ISIS θέσπισε το «Diwan al-Rikaz» για να επιβλέπει τους πόρους του. Πιο συγκεκριμένα, θεσπίστηκε η δημιουργία ενός ξεχωριστού τμήματος για την εποπτεία της ανασκαφής, της κλοπής και της πώλησης αρχαιοτήτων, γεγονός που επέτρεψε στο ISIS να ασχολείται συστηματικά με το εμπόριο αρχαιοτήτων, φορολογώντας τόσο την πώληση τους όσο και τους ίδιους τους εμπόρους που διακινούν τα λεηλατημένα αντικείμενα μέσα από την επικράτειά τους αλλά και διευκολύνοντας ενεργά τη λεηλασία και την απευθείας πώληση αντικειμένων. Τα άτομα που επιθυμούσαν να κερδίσουν τα προς το ζην μέσω της λεηλασίας ήταν απαραίτητο πρωτίστως να λάβουν άδεια για ανασκαφή από τους επιθεωρητές του ISIS. Αυτοί επέτρεψαν τα διάφορα ευρήματα, συγκεντρώνοντας φόρο ύψους 20% επί των εσόδων από τη λεηλασία και διακίνηση (Χεριανίδου, 2019).

Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειώσουμε ότι ο ISIS δεν ήταν η πρώτη ομάδα που διέκρινε τα οικονομικά οφέλη από την παράνομη διακίνηση της πολιτιστικής κληρονομιάς της περιοχής. Μετά το ξέσπασμα του εμφυλίου πολέμου στη Συρία ακόμη και οι στρατιώτες του συριακού στρατού ενεπλάκησαν με τέτοιες δραστηριότητες για να μπορέσουν να χρηματοδοτήσουν τον αγώνα τους. Θεωρείται ότι ένας μεγάλος αριθμός αντικειμένων καταλήγει σε αγορές αρχαιοτήτων στην Ιορδανία, από όπου και πωλείται στους τουρίστες. Ακόμη, υπάρχουν αναφορές και για περιπτώσεις δημοπρατικών οίκων που πωλούν αθέμιτα στη μαύρη αγορά αντικείμενα από ελεγχόμενες περιοχές της Συρίας από διεθνείς δυνάμεις, συνοδευόμενα, φυσικά, από ψευδή τεκμηρίωση (Χεριανίδου, 2019).

Στον αντίποδα της χρηματοδότησης του πολέμου μέσα από την παράνομη διακίνηση της πολιτιστικής κληρονομιάς τίθεται η εσκεμμένη καταστροφή αυτής. Ο λόγος δεν είναι άλλος από την *πολιτιστική κάθαρση*, που πραγματοποιείται μέσα από τις βίαιες ενέργειες του ISIS. Η (πολιτιστική) τρομοκρατία που βλέπουμε στην περίπτωση της Συρίας αλλά και του Ιράκ, συνιστά μια μορφή «*πολιτιστικής γενοκτονίας*». Η πολιτιστική γενοκτονία ή αλλιώς πολιτιστική κάθαρση στηρίζεται στη συλλογιστική του «ελέγχεις τον λαό, εάν ελέγχεις τον πολιτισμό του», δηλαδή το πλαίσιο εντός του οποίου αναπτύσσεται και εξελίσσεται η κοινωνία αυτού του κράτους ή της περιοχής (Zarandona, Albarran-Torres, & Isakhan, 2018, σ. 650). Η *πολιτιστική τρομοκρατία* του ISIS στοχεύει στην πολιτιστική και κοινωνική εξαθλίωση ενός λαού και φιλοδοξεί να είναι πιο αποδοτική από την εκτέλεση των μελών των μειονοτήτων ή των αντιφρονούντων στο Ιράκ και τη Συρία. Ο σκοπός, συνεπώς των επιθέσεων ενάντια στα πολιτιστικά μνημεία και αγαθά είναι να αλλοιωθούν οι εθνικές ταυτότητες και να διακοπεί η συνοχή της υλικής και άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. Αυτές οι ενέργειες είναι άμεσα συνυφασμένες και με τις απώλειες χιλιάδων ζώων, καθώς οι ίδιοι εξτρεμιστές έχουν στοχοποιήσει τις μειονότητες λόγω των πολιτιστικών και θρησκευτικών διαφορών αλλά και τους χώρους αυτούς εξαιτίας της πολιτιστικής ποικιλομορφίας τους. Η συστηματική καταστροφή των πολιτιστικών μνημείων του Ιράκ και της Συρίας προκαλεί σημαντική ηθική και υλική βλάβη σε έναν πολιτισμό αφού τον καταδικάζει στον άμεσο εκφυλισμό του. Με αυτή την έννοια οι πράξεις του ISIS, που στοχεύουν σε ανθρώπινες ζωές και μειονότητες και που συνοδεύονται από τη συστηματική καταστροφή πολιτιστικών μνημείων, θα μπορούσαν να χαρακτηρισθούν ως «πολιτιστική γενοκτονία» (Zarandona, Albarran-Torres, & Isakhan, 2018, σ. 650).

Συνεπώς, μπορεί να εξαχθεί εύκολα το συμπέρασμα ότι, όσον αφορά την περίπτωση της Συρίας, οι καταστροφές ενάντια στην πολιτιστική κληρονομιά είναι ιδιαίτερα εκτεταμένες εφόσον δεν μπόρεσαν να προστατευτούν ούτε τα μνημεία που θεωρούνταν παγκόσμιας πολιτιστικής σημασίας. Η καταστροφή τους στο μεγαλύτερο μέρος της προκύπτει από την δράση του ISIS και άλλων τρομοκρατικών οργανώσεων και όπως παρουσιάστηκαν οι λόγοι αφορούν δύο περιπτώσεις, την εσκεμμένη καταστροφή που στηρίζεται σε ιδεολογικές αιτίες και την ενίσχυση των οικονομικών εσόδων των τρομοκρατικών οργανώσεων. Τα ερωτήματα που εγείρονται στην περίπτωση αυτή είναι

ποια τα κωλύματα του ισχύοντος νομοθετικού πλαισίου που οδήγησαν στην αδυναμία δράσης της διεθνούς κοινότητας; Έγιναν προσπάθειες αντιμετώπισης της κατάστασης, ποιες ήταν αυτές και από ποιους φορείς; Τα ερωτήματα αυτά θα γίνει προσπάθεια να απαντηθούν στο επόμενο κεφάλαιο.

Κεφάλαιο 4

Κριτική ανασκόπηση

4.1 Λειτουργία θεσμικού πλαισίου και προβλήματα

Στο προηγούμενο κεφάλαιο παρατέθηκαν οι εκτεταμένες καταστροφές κατά των μνημείων παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς, αλλά και των μνημείων που είχαν καταχωριστεί στον κατάλογο των μνημείων σε κίνδυνο. Αν βέβαια, αναλογιστούμε και τις καταστροφές πολιτιστικών αγαθών που δεν συγκαταλέγονται στα πολιτιστικά αγαθά παγκόσμιας σημασίας, τότε μπορούμε να συμπεράνουμε το μέγεθος της απώλειας για τον πολιτισμό της Συρίας, τους πολιτισμούς που άκμασαν στα εδάφη της σημερινής Συρίας κατά το παρελθόν και την ανθρωπότητα εν γένει.

Ωστόσο, όπως παρουσιάστηκε στο θεωρητικό κεφάλαιο, το διεθνές θεσμικό πλαίσιο, που έχει διαμορφωθεί με σκοπό την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, αποτελείται από έναν αρκετά μεγάλο αριθμό συμβάσεων, που οδήγησαν στη δημιουργία διακρατικών οργανισμών, με σκοπό να διασφαλίσουν από κοινού την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Παρ' όλα αυτά το θεσμικό πλαίσιο στάθηκε αδύνατον να αποτρέψει την καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς της Συρίας, αλλά και άλλων χωρών, όπως έχει αποδειχθεί από τα γεγονότα. Το Ιράκ και η Γιουγκοσλαβία είναι κάποιες από αυτές και μάλιστα παρουσιάζουν παρόμοια χαρακτηριστικά με την περίπτωση της Συρίας. Οι κύριοι λόγοι εντοπίζονται στο γεγονός ότι οι θεσμικοί κανόνες των συμβάσεων δεν έχουν ποινική ισχύ ώστε να ασκηθούν διώξεις και να επιβληθούν ποινές αλλά, κατά κύριο λόγο, αποκτούν νομική υπόσταση μέσα από τους εθνικούς νόμους των κρατών-μελών.

Βέβαια, η πολυπλοκότητα του πολέμου στην Συρία συνέβαλλε στις εκτεταμένες καταστροφές της πολιτιστικής κληρονομιάς και δυσχέρανε το έργο των διεθνών οργανισμών και την εφαρμογή των κανονισμών των Συμβάσεων. Ο πόλεμος στη Συρία ξεκίνησε ως εμφύλια σύγκρουση και στη συνέχεια ενεπλάκησαν σε αυτή μεγάλες δυνάμεις. Έπειτα, αναπτύσσεται μεταξύ του Συριακού κράτους και μη κρατικών ενόπλων δρώντων καθιστώντας ιδιαίτερα δύσκολη την αναζήτηση ευθυνών και την αντιμετώπιση της κατάστασης. Στην συνέχεια του παρόντος κεφαλαίου θα γίνει προσπάθεια να καταδειχθούν τα κενά του νομικού πλαισίου που αποτρέπουν την διεθνή κοινότητα από την άμεσα δράση για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς της Συρίας. Παρόλα αυτά θα παρουσιαστούν και κινήσεις που έχουν γίνει από διεθνείς οργανισμούς και φορείς στην προσπάθεια διάσωσης όσο το δυνατόν μεγαλύτερου μέρους των πολιτιστικών αγαθών της (Cuno, 2016, σσ. 99-100).

Ξεκινώντας με το Πρωτόκολλο I της Σύμβασης της Χάγης, τα κράτη-μέλη δεσμεύονται να δημιουργήσουν ένα νομικό εθνικό πλαίσιο σύμφωνο με τις διατάξεις της Σύμβασης έτσι ώστε να μπορούν να εφαρμόσουν κυρώσεις σε περιπτώσεις καταστροφής, λεηλασίας ή παράνομης διακίνησης της πολιτιστικής κληρονομιάς. Το πρόβλημα, ωστόσο, δεν εμφανίζεται μόνο στο γεγονός ότι η Σύμβαση δεν έχει την δυνατότητα να επιβάλλει η ίδια τις κυρώσεις σε διεθνές επίπεδο αλλά είναι άμεσα εξαρτώμενη από την σύσταση θεσμικού πλαισίου από το εκάστοτε κράτος μέλος. Όσον αφορά την περίπτωση της Συρίας, η Σύμβαση της Χάγης ορίζει ότι αν στην σύρραξη εμπλέκονται μη κρατικοί ένοπλοι δρώντες τότε το κράτος-μέλος είναι υποχρεωμένο να προστατεύσει το πολιτιστικό αγαθό σύμφωνα με το άρθρο 19 (Hausler, 2015, σσ. 130-131).

Το Πρωτόκολλο II της Σύμβασης της Χάγης, ήρθε να καλύψει τα κενά του Πρωτοκόλλου I, θεσμοθετώντας πλαίσιο κυρώσεων και για μη διεθνείς ένοπλες συγκρούσεις, αναδεικνύοντας το ζήτημα της ατομικής ευθύνης. Έτσι, το άρθρο 22 απαγορεύει στους μη κρατικούς ένοπλους δρώντες να χρησιμοποιούν το πολιτιστικό αγαθό ως άμεσο στόχο ή να το εκθέτουν σε κίνδυνο καταστροφής. Επιπλέον, πρέπει να απέχουν από οποιαδήποτε πράξη κλοπής, λεηλασίας και βανδαλισμού ή εσκεμμένης καταστροφής ως αντίποινα (The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural

Property in the Event of Armed Conflict and its two (1954 and 1999) Protocols, Basic Texts, 2010, σ. 56). Αν και το Πρωτόκολλο II περιλαμβάνει την δράση των μη κρατικών ένοπλων δρώντων, είναι αναγκαίο να διευκρινιστεί ότι η υπαγωγή σε διεθνές δικαστήριο μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο σε ατομικό επίπεδο -ως μέλη των ομάδων αυτών- και όχι των ομάδων αυτών καθ'αυτών. Επίσης, για να είναι εφικτή η υπαγωγή των ατόμων αυτών έστω και μεμονωμένα είναι απαραίτητο η δίωξη τους να πραγματοποιηθεί από τα κράτη-μέλη κατά των οποίων διαπράχθηκαν αδικήματα κατά του πολιτιστικού αγαθού (Hausler, 2015, σ. 122). Μάλιστα, η περίπτωση υπαγωγής του Al-Mahdi σε δίκη για την εσκεμμένη καταστροφή μνημείων πολιτιστικής κληρονομιάς του Timbuktu αποτελεί παράδειγμα για αντίστοιχες περιπτώσεις. Ο Al-Mahdi οδηγήθηκε σε δίκη και καταδικάστηκε για τις καταστροφές του αρχαιολογικού χώρου του Timbuktu ως άτομο, καθώς δεν ήταν δυνατή η υπαγωγή ολόκληρης της τρομοκρατικής οργάνωσης στην οποία μετείχε.

Αντίστοιχα με την Σύμβαση της Χάγης, τα Πρωτόκολλα της Γενεύης θεσμοθέτησαν κυρώσεις για περιπτώσεις μη διεθνών ενόπλων συγκρούσεων. Ωστόσο, όπως έχει ήδη διευκρινιστεί οι Συμβάσεις αυτές εντοπίζουν διαφορές σχετικά με τους ορισμούς, καθώς στην μια περίπτωση γίνεται λόγος για πολιτιστικό αγαθό και στην άλλη κληρονομιά. Οι ορισμοί αυτοί συνοδεύονται από ασάφειες και παραλήψεις, όπως έχουν αναφερθεί στο θεωρητικό κομμάτι της παρούσας διπλωματικής. Συνεπώς, αν και οι Συμβάσεις αυτές έχουν κοινό στόχο οι αντιφάσεις αυτές μπορούν να δυσκολέψουν την εφαρμογή.

Όσον αφορά τις Συμβάσεις του 1970 και του 1972, οι οποίες δεν αφορούν μόνο σε περιπτώσεις πολέμου αλλά φροντίζουν για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και σε περιόδους ειρήνης, δεσμεύουν τα κράτη-μέλη να διαμορφώσουν το κατάλληλο πλαίσιο ήδη πριν από το ξέσπασμα του πολέμου. Βέβαια, και σε αυτές τις περιπτώσεις όταν η πολιτιστική κληρονομιά βρεθεί σε κίνδυνο, το κράτος, στο έδαφος του οποίου βρίσκεται το πολιτιστικό, πρέπει να αιτηθεί βοήθειας για να μπορούν να δράσουν οι οργανισμοί. Συνεπώς, ευθύνη φέρει κατεξοχήν το κράτος.

Ωστόσο, παρά τα κωλύματα και τις δυσκολίες στην εφαρμογή των διεθνών Συμβάσεων έχουν γίνει εκτεταμένες προσπάθειες από τους διεθνείς οργανισμούς και τα Ηνωμένα Έθνη για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς της Συρίας αφού, οι Ειδικοί Διεθνείς Οργανισμοί είναι υπεύθυνοι για την εφαρμογή και την παρακολούθηση της εφαρμογής των προαναφερόμενων συμβάσεων. Επί του παρόντος, αυτές οι οργανώσεις διαδραματίζουν ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στις προσπάθειες αποτροπής της καταστροφής, της λεηλασίας και της διακίνησης πολιτιστικής κληρονομιάς στην περίπτωση εμπόλεμων ζωνών στη Συρία και το Ιράκ.

Πιο συγκεκριμένα, αντιδρώντας στην κατάσταση στο Ιράκ, το 2003 το Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) ενέκρινε την Απόφαση 1483, η οποία περιλαμβάνει την απαγόρευση της διακίνησης πολιτιστικών αντικειμένων, που έχουν αφαιρεθεί παράνομα από το Ιράκ μετά την εισβολή του στο Κουβέιτ, και μια έκκληση για διευκόλυνση της επιστροφής τους. Στις 12 Φεβρουαρίου 2015, το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ ενέκρινε ομόφωνα την Απόφαση 2199, καταδικάζοντας τη σκόπιμη καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς από τρομοκράτες στο Ιράκ και τη Συρία καθώς και τη λεηλασία και το λαθρεμπόριο αντικειμένων πολιτιστικής κληρονομιάς για τη χρηματοδότηση τρομοκρατικών δραστηριοτήτων (Pasikowska-Schnass, 2016, σ. 4).

Η UNESCO και η Επιτροπή Παγκόσμιας Κληρονομιάς είναι υπεύθυνοι οργανισμοί για την εφαρμογή της Σύμβασης του 1972, τις καταχωρίσεις στον Κατάλογο της Παγκόσμιας Κληρονομιάς σε κίνδυνο και τη διαχείριση του Ταμείου Παγκόσμιας Κληρονομιάς. Η UNESCO είναι επιφορτισμένη με τον συντονισμό των εθνικών και διεθνών προσπάθειών για την πρόληψη της παράνομης διακίνησης. Μέσα από τις δραστηριότητές της σχετικά με κληρονομιά σε κίνδυνο λόγω ένοπλων συγκρούσεων ή φυσικών καταστροφών, κινητοποιεί τη διεθνή κοινότητα σε περίπτωση έκτακτων ενεργειών (Pasikowska-Schnass, 2016, σσ. 4-5).

Επιπλέον, η UNESCO έχει ασχοληθεί ιδιαίτερα με την καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς σε ένοπλες συγκρούσεις στο Ιράκ και τη Συρία. Τον Δεκέμβριο του 2014, μια συνάντηση της UNESCO επικεντρώθηκε στη σχέση που ενυπάρχει μεταξύ της

καταστροφής της πολιτιστικής κληρονομιάς και τις διώξεις μειονοτικών πληθυσμών, που σκοπό έχουν την πολιτιστική κάθαρση, και μεταξύ της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς και της ασφάλειας και στις δύο χώρες.

Τον Ιούνιο του 2015, η UNESCO υποστήριξε την πρόταση της ιταλικής κυβέρνησης να αναθέσει στις ειρηνευτικές δυνάμεις «μπλε ασπίδα» αποστολές προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς. Στις 16 Φεβρουαρίου 2016 υπογράφεται μια συμφωνία με την ιταλική κυβέρνηση, για τη σύσταση μιας πολιτιστικής ειδικής ομάδας αποτελούμενης από εμπειρογνώμονες της πολιτιστικής κληρονομιάς, αρχαιολόγους, ιστορικούς τέχνης, ιστορικούς και συντηρητές και εξειδικευμένη ιταλική στρατιωτική αστυνομία. Η ειδική ομάδα 30 ατόμων είναι έτοιμη να επέμβει σε καταστάσεις έκτακτης ανάγκης, ενώ ένα εξειδικευμένο εκπαιδευτικό κέντρο έχει δημιουργηθεί στο Τορίνο (Pasikowska-Schnass, 2016, σ. 5).

Η τότε Γενική Διευθύντρια της UNESCO, Irina Bokova, εξέφρασε ανησυχίες σχετικά με την κλιμάκωση των ζημιών στην πολιτιστική κληρονομιά. Τον Δεκέμβριο του 2014, η Bokova ζήτησε τη δημιουργία προστατευόμενων πολιτιστικών ζωνών γύρω από τοποθεσίες πολιτιστικής κληρονομιάς, όπως η πόλη Παγκόσμιας Κληρονομιάς του Αλέππο στη Συρία· και καταδίκασε την καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς, όπως αυτές στη Νιμρούντ (Ιράκ) τον Μάρτιο του 2015, ή της Αψίδας του Θριάμβου στην Παλμύρα (Συρία) τον Οκτώβριο του 2015. Μια συνάντηση της UNESCO, τον Απρίλιο του 2015, επικεντρώθηκε στην εφαρμογή της Απόφασης 2199 μέσω της ενίσχυσης της συνεργασίας και της ανταλλαγής πληροφοριών. Από το 2004 η Διεθνής Επιτροπή Συντονισμού για τη Διασφάλιση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς του Ιράκ έχει επικεντρωθεί στη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς του, μέσω εκστρατειών ευαισθητοποίησης και συνεδρίων σχετικά με τη λεηλασία και τη διακίνηση κληρονομιάς. Το 2012, το γραφείο της UNESCO στο Ιράκ ετοίμασε τρεις τηλεοπτικές διαφημίσεις σχετικά με την προστασία των πολιτιστικών αγαθών και την εμπορία ανθρώπων ως χρηματοοικονομικό πόρο της τρομοκρατίας. Τα τοπικά τηλεοπτικά κανάλια πρόβαλαν τις ταινίες για να αυξήσουν την ευαισθητοποίηση σχετικά με τις συνέπειες της λεηλασίας και της εμπορίας της πολιτιστικής κληρονομιάς και να ενημερώσουν τους θεατές πώς να αποτρέψουν αυτές

τις παράνομες δραστηριότητες. Μερικές από αυτές τις καμπάνιες δημοσιεύονται και σε διαδικτυακά κανάλια και στοχεύουν στην αφύπνιση των τοπικών πληθυσμών στο Ιράκ και τη Συρία (Pasikowska-Schnass, 2016, σ. 6).

Ειδικότερα, όσον αφορά την παράνομη διακίνηση πολιτιστικής κληρονομιάς, τον Μάρτιο του 2013, η UNESCO διοργάνωσε περιφερειακή κατάρτιση για τη Συρία, και αργότερα ίδρυσε ένα Σχέδιο Δράσης Αντιμετώπισης Έκτακτης Ανάγκης (ERAP) για το Ιράκ τον Ιούλιο του 2014. Στόχος του ERAP ήταν, μεταξύ άλλων, να επιβάλει την απαγόρευση διακίνησης πολιτιστικών αγαθών που έχει θεσπίσει το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ με την Απόφαση 1483 του 2003. Παρόμοιες δραστηριότητες για βοήθεια Συρία για τη διατήρηση της πολιτιστικής του κληρονομιάς έχουν τεθεί σε ισχύ από τον Νοέμβριο του 2014. Τον Μάρτιο του 2015, η UNESCO ξεκίνησε την παγκόσμια εκστρατεία με δίαυλο τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης #Unite4Heritage, για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς που κινδυνεύει. Στόχο ήταν να ενθαρρύνει τους συμμετέχοντες να συμβάλλουν οικονομικά ή εθελοντικά στα έργα προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς. Την παραπάνω εκστρατεία συνόδευε η κοινή πρωτοβουλία της Ιντερπόλ και του Γραφείου του ΟΗΕ για τα Ναρκωτικά και το Έγκλημα «Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς – Επιτακτική για την Ανθρωπότητα», για να ενθαρρύνει τους διεθνείς οργανισμούς, τα κράτη και τους εταίρους να διασφαλίσουν την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς από σκόπιμη καταστροφή και διακίνηση. Ωστόσο, κατεστραμμένες τοποθεσίες ή τεχνουργήματα μπορούν να αποκατασταθούν, όπως μαρτυρεί η προσφορά της UNESCO να αποκαταστήσει τον αρχαιολογικό χώρο της Σαμάρρας στο Ιράκ (Pasikowska-Schnass, 2016, σ. 6).

Το ICOMOS, το συμβουλευτικό όργανο της Επιτροπής Παγκόσμιας Κληρονομιάς για την εφαρμογή της Σύμβασης του 1972, είναι μια διεθνής ΜΚΟ αφιερωμένος στη διατήρηση μνημείων πολιτιστικής κληρονομιάς σε όλο τον κόσμο. Συμβάλλει στις προσπάθειες της UNESCO σχετικά με την πολιτιστική κληρονομιά του Ιράκ και της Συρίας. Οι ειδικοί της συμβάλλουν σε συζητήσεις και συνέδρια για θέματα πολιτιστικής κληρονομιάς, όπως η συζήτηση που διοργάνωσε η UNESCO: «Despoiled and Destroyed: Ancient Civilizations of Irak and Syria», ή η συζήτηση με θέμα «Η κληρονομιά

σε ένοπλες συγκρούσεις – Συρία και Ιράκ» που διοργανώθηκε από το Rutgers School of Arts and Sciences (Νιου Τζέρσεϊ, ΗΠΑ) τον Δεκέμβριο του 2015 (Pasikowska-Schnass, 2016, σ. 6).

Το 2003, το ICOM δημιούργησε έναν από τους πρώτους κόκκινους καταλόγους έκτακτης ανάγκης: Ιρακινές Αρχαιότητες, η οποία ενημερώθηκε το 2015. Ακολούθησε η Συριακή πολιτιστική κληρονομιά για την οποία εκδόθηκε η Κόκκινη Λίστα Έκτακτης Ανάγκης το 2013 και η πιο πρόσφατη λίστα για την Λιβύη , δημοσιεύτηκε τον Δεκέμβριο του 2015. Μάλιστα, τον Σεπτέμβριο του 2015, η Ελβετία προσφέρθηκε να προστατεύσει, στο έδαφός της, τους συριακούς πολιτιστικούς θησαυρούς, όπως έκανε το 1939 για τις συλλογές του Μουσείου Πράδο. Τον Οκτώβριο του 2015 προσφέρθηκε κι η Ρωσία, η οποία πρότεινε την εκκένωση των συριακών αντικειμένων, συμπεριλαμβανομένων των αντικειμένων της κληρονομιάς της Ορθόδοξης Εκκλησίας (Pasikowska-Schnass, 2016, σ. 7)

Το UNODC προσφέρει συμβουλευτικές υπηρεσίες και τεχνική βοήθεια για την πρόληψη του εγκλήματος και την ποινική δικαιοσύνη. Ανέπτυξε Διεθνείς Κατευθυντήριες γραμμές για την πρόληψη του εγκλήματος και την ποινική δικαιοσύνη σε σχέση με την εμπορία πολιτιστικών αγαθών και άλλα συναφή αδικήματα, που εγκρίθηκε από τη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ τον Δεκέμβριο του 2014 και προσαρτήθηκε στο Ψήφισμα 69/196 . Αυτές οι μη δεσμευτικές κατευθυντήριες γραμμές επικεντρώνονται στις στρατηγικές πρόληψης, στις πολιτικές ποινικής δικαιοσύνης, στη σχετική επιβολή του νόμου και στη δικαστική συνεργασία. Όσον αφορά την κατάσταση στο Ιράκ και τη Συρία, τον Νοέμβριο του 2015, το UNODC συμμετείχε στην έκτη σύνοδο της Διάσκεψης των Κρατών Μερών στη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών κατά της Διαφθοράς, που πραγματοποιήθηκε στην Αγία Πετρούπολη (Ρωσία). Επιπλέον, τόνισε την ανάγκη για στενότερη συνεργασία με την κοινωνία των πολιτών, την διοργάνωση εκστρατειών ευαισθητοποίησης, την ανάγκη για υψηλότερα επίπεδα απαίτησης δέουσας επιμέλειας, ενίσχυση των αστικών, διοικητικών και ποινικών μέτρων, προληπτικούς κανονισμούς σχετικά με τη χρήση νόμιμων αγορών για το εμπόριο παράνομων αντικειμένων πολιτιστικής κληρονομιάς,

καλύτερη ανταλλαγή πληροφοριών και ισχυρότερους μηχανισμούς διεθνούς συνεργασίας μεταξύ των υπηρεσιών επιβολής και της δίωξης (Pasikowska-Schnass, 2016, σ. 7).

Ο WCO διευκολύνει την αναγνώριση των ύποπτων κλοπιμαίων και την ανταλλαγή πληροφοριών μέσω της πλατφόρμας επικοινωνίας του δικτύου τελωνειακής επιβολής (CENcomm). Παρέχει ένα υπόδειγμα πιστοποιητικού εξαγωγής για πολιτιστικά αντικείμενα, το οποίο απαιτείται για να επιτραπεί σε ένα τεχνούργημα να εγκαταλείψει την περιοχή. Ωστόσο, πλαστά πιστοποιητικά ή πλαστά στοιχεία που παρέχεται για την απόκτηση πιστοποιητικού εμποδίζουν την πρόοδο στον αγώνα κατά της εμπορίας ανθρώπων.

Τον Μάρτιο του 2012, η WCO ζήτησε αυξημένη επαγρύπνηση στα σύνορα σχετικά με την συριακή πολιτιστική κληρονομιά και την ευαισθητοποίηση σχετικά με τον κίνδυνο κλοπής και εμπορίας πολιτιστικής κληρονομιάς σε καταστάσεις ένοπλης σύγκρουσης. Τα λαθραία αντικείμενα που ανακτήθηκαν σε ποινικές έρευνες ή από τελωνειακούς υπαλλήλους πρέπει να επιστραφούν, όπως έχουν επιστραφεί και Ιρακινές αρχαιότητες που απομακρύνθηκαν από τη Βαγδάτη από τις ΗΠΑ (Pasikowska-Schnass, 2016, σ. 7).

Η Ιντερπόλ οργανώνει συναντήσεις και εργαστήρια , και τη διεθνή αστυνομική συνεργασία, καθώς και την ενθάρρυνση της ανταλλαγής πληροφοριών μεταξύ της εθνικής αστυνομίας, των εμπόρων αντίκες και των ιδιοκτητών αντίκες ή έργων τέχνης. Εκδίδει επίσης βάση δεδομένων κλεμμένων αντικειμένων, διευκολύνοντας την αναγνώρισή τους. Η Ιντερπόλ κάλεσε σε επαγρύπνηση τον Μάιο του 2012, όσον αφορά τη Συρία μωσαϊκά κλεμμένα από τα ερείπια της Afameya στην πόλη Hama, προσελκύοντας την προσοχή στα τεχνουργήματα.

Σύμφωνα με το άρθρο 8 του καταστατικού του, το ICC έχει την εντολή να διερευνήσει την φερόμενη καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς, που θεωρείται έγκλημα πολέμου. Οι εισαγγελείς του μπορούν να ξεκινήσουν έρευνα εάν τους ζητηθεί από ένα κράτος μέλος του Καταστατικού της Ρώμης ή από το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ. Ωστόσο, οι δράστες εγκλημάτων πολέμου στη Συρία και το Ιράκ που είναι πολίτες άλλων

χωρών που είναι συμβαλλόμενα μέρη του Καταστατικού μπορούν να διωχθούν (Pasikowska-Schnass, 2016, σ. 7).

Αστυνομική και δικαστική συνεργασία της ΕΕ

Ιδρύθηκε βάσει της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Europol (Άρθρο 88) και Eurojust (Άρθρο 85), είναι ενδιάμεσοι φορείς μεταξύ της εθνικής αστυνομίας των κρατών μελών, για το πρώτο, και των δικαστικών αρχών, για το δεύτερο. Βοηθούν στην καταπολέμηση του διασυνοριακού οργανωμένου εγκλήματος, το οποίο περιλαμβάνει τη διακίνηση και το παράνομο εμπόριο πολιτιστικής κληρονομιάς.

Το 2013 η Ε.Ε. διέθεσε 2,5 εκατ. ευρώ για ένα τριετές έργο της UNESCO: «*Προστασία έκτακτης ανάγκης της Συριακής Πολιτιστικής Κληρονομιάς*». Τοποθέτησε σε εφαρμογή από κοινού με θεσμικούς εταίρους (ICCROM και Icomos) την 1η Μαρτίου 2014 για να σταματήσει την καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς, συνέβαλε στην οργάνωση μιας διεθνούς συνάντησης εμπειρογνομώνων τον Μάιο του 2014 στα κεντρικά γραφεία της UNESCO. Οι συμμετέχοντες του αιτήθηκαν τη δημιουργία μιας διαδικτυακής πλατφόρμας για την ανταλλαγή πληροφοριών σχετικά με την καταστροφή και τις λεηλασίες πολιτιστικής κληρονομιάς, της *Observatory of Syrian Cultural Heritage* (Pasikowska-Schnass, 2016, σ. 8).

Συνεπώς, μπορούμε συμπερασματικά να καταλήξουμε ότι οι ίδιες οι συμβάσεις δεν στάθηκαν δυνατόν να προστατεύσουν την πολιτιστική κληρονομιά της Συρίας διότι δεν δύναται να παρέμβουν στο εσωτερικό των κρατών-μελών. Επιπλέον, η απουσία θεσμοθετημένου οργάνου επιβολής κυρώσεων δυσχεραίνει το έργο των Συμβάσεων. Ωστόσο, όπως έγινε αντιληπτό ορισμένοι διεθνείς οργανισμοί που δημιουργήθηκαν βασιζόμενοι στις διεθνείς Συμβάσεις συμβάλλουν, στο βαθμό του δυνατού, στην καταπολέμηση της παράνομης διακίνησης του πολιτιστικού αγαθού.

4.2 Αντίκτυπος στην κοινότητα και στα μνημεία

Με όσο έχουν παρουσιαστεί και αναλυθεί άνωθεν ευθύνη για την καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς της Συρίας φέρει η Συριακή Δημοκρατία, η οποία αδυνατεί να προστατεύσει και να διατηρήσει την πολιτιστική κληρονομιά που βρίσκεται στο έδαφος της. Η Συρία, ενώ έχει επικυρώσει το I Πρωτόκολλο της Σύμβασης της Χάγης, τη Σύμβαση του 1972 και την Σύμβαση του 2003 για την Άυλη πολιτιστική κληρονομιά (Chainoglou, *The Protection of Intangible Cultural Heritage in Armed Conflict: Dissolving the Boundaries Between the Existing Legal Regimes*, 2017, σ. 122), δεν έχει επικυρώσει το II Πρωτόκολλο της Χάγης (Lostal & Cunliffe, 2016, σσ. 253-254). Παρόλα αυτά δεν έχουν ενσωματώσει τις διατάξεις των Συμβάσεων αυτών στο Σύνταγμά τους, γεγονός που αποκλείει την δυνατότητα εφαρμογής τους. Ωστόσο, φέρει κανονικά την ευθύνη των διεθνών διατάξεων των παραπάνω Συμβάσεων και την δέσμευση σε αυτές (Chainoglou, *The Protection of Intangible Cultural Heritage in Armed Conflict: Dissolving the Boundaries Between the Existing Legal Regimes*, 2017, σ. 122).

Αναλυτικότερα, η Συρία δεν ζήτησε βοήθεια από τρίτα κράτη ως όφειλε. Αντιθέτως, στην προσπάθειά της να καταστρέψει τις αντίπαλές δυνάμεις, το Συριακό κράτος σκόπιμα στόχευε ιστορικά μνημεία, χωρίς να εφαρμόζει τον κανονισμό αποφυγής καταστροφής της πολιτιστικής κληρονομιάς εφόσον δεν αποτελεί αδήριτη στρατιωτική ανάγκη. Μεταξύ των μνημείων που καταστράφηκαν ήταν η ακρόπολη της al-Madiq, το ιστορικό μουσείο του Alma Arra, το φρούριο του Αλέππο και τα τζαμιά Khaled ibn al-Walid και Hazreti Omer, (Davila-Ruhaak, 2016, p. 538). Έτσι, λοιπόν, καθόλη τη διάρκεια των συγκρούσεων τα μνημεία υπέστησαν σκόπιμες καταστροφές και βομβαρδισμούς αφού χρησιμοποιήθηκαν για στρατιωτικούς σκοπούς (Lostal & Cunliffe, 2016, σ. 250).

Ταυτοχρόνως, η δράση των μη κρατικών ένοπλων δρώντων είναι άλλος ένας σημαντικός παράγοντας που αναστέλλει σε μεγάλο βαθμό την ανάληψη πρωτοβουλιών δράσης. Η UNESCO δεν επιθυμεί να συνδιαλλαγεί με τους μη κρατικούς ένοπλους δρώντες που δρουν στην Συρία, λόγω των δεσμεύσεων των καταστατικών της, τα οποία δεν της επιτρέπουν να παρεμβαίνουν σε εσωτερικά ζητήματα που αφορούν τα κράτη-μέλη. Αυτό, όμως, έχει ως αποτέλεσμα την αντιμετώπιση των συμβαλλόμενων στον πόλεμο μελών ως μη ισάξιων. (Lostal, Hausler, & Bongard, 2017, p. 422). Μια συμφωνία μεταξύ της UNESCO και των μη κρατικών ενόπλων δρώντων αυτομάτως, οδηγεί στην

αναγνώριση της εξουσίας και της νομιμότητάς τους. Η ανεπάρκεια, όμως, αυτή στην αντιμετώπιση της κατάστασης μπορεί να επιφέρει νέα προβλήματα.

4.3 Προτάσεις για καλύτερη εφαρμογή

Όσα εκτέθηκαν παραπάνω μπορούν να συνάγουν στο συμπέρασμα ότι το ισχύον θεσμικό πλαίσιο δεν στάθηκε αρκετό και στην περίπτωση της Συρίας να διασφαλίσει την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Σε μια προσπάθεια λοιπόν, να αλλάξει η ισχύουσα τάξη πραγμάτων θα εκτεθούν στην συνέχεια κάποιες προτάσεις αντιμετώπισης.

Το Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών, απαντώντας στην πολιτιστική καταστροφή στο Ιράκ και τη Συρία, είναι ανάγκη να συγκροτήσει ad hoc ποινικό δικαστήριο για τη δίωξη των εγκλημάτων που διαπράχθηκαν στις χώρες αυτές από το 2014. Η διεθνής κοινότητα θα έχει έναν τρόπο δίωξης εκείνων των ατόμων που έχουν διαπράξει ενέργειες πολιτιστικής γενοκτονίας ή κάθαρσης με τη σκόπιμη και συστηματική καταστροφή σημαντικών τοποθεσιών και μνημείων πολιτιστικής κληρονομιάς. Καθότι το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο δεν έχει τη δικαιοδοσία να διώξει τα εν λόγω εγκλήματα και τα ίδια τα κράτη, εξαιτίας της απουσίας νομοθετικού πλαισίου στο Σύνταγμά τους αδυνατούν επίσης να διώξουν ενόχους, είναι απίθανο να διωχθούν και όσοι τα έχουν διαπράξει δεν θα προσαχθούν στη δικαιοσύνη χωρίς την ίδρυση ενός τέτοιου δικαστηρίου.

Το γεγονός ότι η Σύμβαση του 1954, τα Πρωτόκολλά της ή οποιοδήποτε άλλο διεθνές δίκαιο προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς δε χρησιμοποιήθηκε ποτέ για τη δίωξη εγκλημάτων κατά της πολιτιστικής κληρονομιάς δείχνει ότι, το σώμα του διεθνούς δικαίου που προστατεύει την πολιτιστική κληρονομιά είναι αναποτελεσματικό ως προς την τιμωρία των εγκλημάτων που δημιουργεί. Με την κωδικοποίηση του εγκλήματος της πολιτιστικής κάθαρσης, όπως ορίζεται από την UNESCO στην Έκθεση Κληρονομιάς και Πολιτιστικής Ποικιλομορφίας σε κίνδυνο στο Ιράκ και τη Συρία, θα διασφαλιστεί ότι οι

πράξεις καταστροφής του Ισλαμικού Κράτους θα τιμωρηθούν σε ένα ad hoc δικαστήριο (Hill, 2016, pp. 218-219).

Όσον αφορά την πρόληψη και αντιμετώπιση ανάλογων περιπτώσεων εφεξής, η αδυναμία επιβολής κυρώσεων παρά τον μεγάλο αριθμό Συμβάσεων και αποφάσεων που βρίσκονται σε ισχύ, οδηγεί στο συμπέρασμα πως αυτό ενδεχομένως χρειάζεται να αναθεωρηθεί. Οι ασάφειες, οι αντικρουόμενοι ορισμοί, το γεγονός ότι δεν δύναται όλες οι Συμβάσεις να υπογραφούν από όλα τα κράτη αλλά και η αδυναμία των ίδιων των Συμβάσεων να επιβάλλουν κυρώσεις, οι οποίες αποκτούν νομική ισχύ μέσα από το σύνταγμα του εκάστοτε κράτους-μέλους είναι και οι κυριότερες αιτίες που χωλαίνει η υπόθεση έμπρακτης εφαρμογής. Η υιοθέτηση νέων κανόνων για την αντιμετώπιση των προβλημάτων που ανακύπτουν οδηγούν στην διόγκωση του προβλήματος.

Χρειάζεται λοιπόν, να υπάρξει ένα ενιαίο νομικό πλαίσιο σε διεθνές επίπεδο το οποίο δεν θα απαιτεί την συμμετοχή των κρατών ως μελών σε αυτό. Σκοπός του θα είναι να επιβάλει την τήρηση των νόμων και των διατάξεων χωρίς παρεκκλίσεις, ενώ παράλληλα θα είναι ενιαίο ανεξαρτήτως τυπολογίας πολέμου. Οι μη κυβερνητικοί ένοπλοι δρώντες θα πρέπει να αντιμετωπίζονται όπως και οι κρατικοί δρώντες εκτός από την ατομική ευθύνη που φέρει ο καθένας ξεχωριστά. Βέβαια, για να μπορέσει να εφαρμοστεί ένα τέτοιο ενιαίο νομικό πλαίσιο χρειάζεται στο καταστατικό του να θεσμοθετήσει και το αντίστοιχο εκτελεστικό όργανο που θα εκδικάζει αντίστοιχες υποθέσεις και θα διασφαλίζει την επιβολή των κανονισμών, διότι αν αφεθεί η εφαρμογή στα κράτη που εμπλέκονται άμεσα με την εκάστοτε υπόθεση τότε το κόλλημα θα εντοπίζεται και πάλι σε εθνικό επίπεδο και στην αδυναμία εξωτερικής παρέμβασης.

Κεφάλαιο 5

Συμπεράσματα

Η σημασία της πολιτιστικής κληρονομιάς για την ανθρωπότητα είναι αδιαμφισβήτητη και η διασφάλισή της έχει τεθεί στο επίκεντρο της διεθνούς κοινότητας ιδιαίτερα μετά το πέρας του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Στις περισσότερες περιπτώσεις πολέμου, όμως, όπως και στην περίπτωση της Συρίας, με την οποία και ασχοληθήκαμε στην παρούσα διπλωματική εργασία, η πολιτιστική κληρονομιά τίθεται ηθελημένα στο στόχαστρο των εμπόλεμων μερών. Οι πρακτικές αυτές θεωρούνται εγκλήματα πολέμου, εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας όπως ορίστηκε και από τα επιπρόσθετα Πρωτόκολλα στη Σύμβαση της Γενεύης, καθώς σε ορισμένες περιπτώσεις μπορεί να ορισθούν και ως γενοκτονία. Η εσκεμμένη καταστροφή της υλικής ή άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς μπορεί επίσης να θεωρηθεί και ως παραβίαση των πολιτιστικών δικαιωμάτων του ανθρώπου, των κοινωνικών ομάδων ή ενός λαού, όπως διασαφηνίστηκε και στην Σύμβαση του 2003.

Η ύπαρξη ενός μεγάλου αριθμού Συμβάσεων για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι αδιαμφισβήτητη. Τα κράτη-μέλη, όμως, δεν τηρούν πάντα τις διατάξεις των Συμβάσεων για ποικίλους λόγους, όπως συνέβη και με την περίπτωση της Συρίας. Επιπροσθέτως, η παράλληλη ισχύ ορισμένων Συμβάσεων έχουν ως αποτέλεσμα την δημιουργία ασαφειών που οδηγούν σε σύγχυση.

Εφόσον, οι Συμβάσεις που υπάρχουν είναι πολυάριθμες χρειάζεται ένα πιο αυστηρό Συμβούλιο Ασφαλείας για την ενεργοποίηση και εφαρμογή των κανονισμών. Επίσης, βοηθητικό θα ήταν να αποσαφηνιστούν διαφορές στην ορολογία και τα κενά μεταξύ των ορισμών που εντοπίζονται στις διάφορες Συμβάσεις. Παράλληλα, οι μη κρατικοί ένοπλοι δρώντες κρίνεται απαραίτητο να αντιμετωπίζονται εφεξής ως κρατικοί δρώντες. Έτσι, θα

δύναται να επιβληθούν κυρώσεις και σε τρομοκρατικές ομάδες και οργανώσεις. Άλλωστε το II Πρωτόκολλο της Σύμβασης της Χάγης και το II Πρωτόκολλο των Συμβάσεων της Γενεύης μπορούν να συμπεριλάβουν τις τρομοκρατικές οργανώσεις στα άρθρα που αφορούν τους μη κρατικούς ένοπλους δρώντες.

Όσον αφορά την στρατιωτική πρακτική είναι επιτακτική ανάγκη να συμπεριληφθούν στα στρατιωτικά εγχειρίδια των κρατών και των οργανισμών οι κανόνες του Διεθνούς Δικαίου. Πριν από μια ένοπλη σύγκρουση οι στρατιωτικοί θα πρέπει να εκπαιδεύονται στα θέματα της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς. Εφόσον, όλα τα παραπάνω εφαρμοστούν και αποδειχθεί και πάλι η αδυναμία του υπάρχοντος θεσμικού πλαισίου να αντιμετωπίσει αποτελεσματικές τις απειλές που αντιμετωπίζει η πολιτιστική κληρονομιά. Τότε η δημιουργία και η υιοθέτηση μιας νέας Σύμβασης ίσως κρίνεται απαραίτητη.

Βιβλιογραφία

(2015). *Basic Texts of the 1972 World Heritage Convention*. Paris: UNESCO World Heritage Centre.

Basic Texts of the 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. (2018 Edition). Paris: UNESCO.

Chainoglou, K. (2017, 2). The Protection of Intangible Cultural Heritage in Armed Conflict: Dissolving the Boundaries Between the Existing Legal Regimes. *Santander Art and Culture Law Review*, 3, σσ. 109-134.

Chainoglou, K. (2019). Destruction and Reconstruction of Cultural Heritage in Eastern Mediterranean: From Cultural Genocide to War Crimes and Crimes against Humanity. *The New Eastern Mediterranean. Theory, Politics and States in a Volatile Era*, σσ. 113-118.

Cuno, J. (2016). The Responsibility to Protect the World's Cultural Heritage. *Brown Journal of World Affairs*, Vol. XXIII(I), σσ. 97-109.

Davila-Ruhaak, S. (2016). Beyond the destruction of Syria: Considering a future in Syria and the protection of the right to culture. *15 J. Marshall Rev. Intell. Prop. L.*(522), σσ. 521-542.

Foradori , P., & Rosa , P. (2017). Expanding the peacekeeping agenda. The protection of cultural heritage in war-torn societies. *Global Change, Peace & Security*, 2, σσ. 145-160.

Francioni, F. (2004). Beyond State Sovereignty: The Protection of Cultural Heritage as a Shared Interest of Humanity. *Michigan Journal of International Law*, 25(4), σσ. 1209-1228.

Francioni, F. (2008). *The 1972 World Heritage Convention : a commentary*. Oxford: New York : Oxford University Press.

Hausler, K. (2015, 2). Culture under Attack: The Destruction of Cultural Heritage by Non-State Armed Groups. *Santander Art and Culture Law Review*, 1, σσ. 117-146.

Hill, C. (2016). Killing a Culture: The Intentional Destruction of Cultural Heritage in Iraq and Syria Under International Law. *Georgia Journal of International and Comparative Law*, 45.

Jakubowski, A. (2018, March). Resolution 2347: Mainstreaming the protection of cultural heritage at the global level. *Questions of International Law*, σσ. 21-44.

Lostal , M., Hausler, K., & Bongard , P. (2017). Armed Non-State Actors and Cultural Heritage in Armed Conflict. *International Journal of Cultural Property*, 24, σσ. 407-427.

Lostal, M. (2015). Syria' s world cultural heritage and individual criminal responsibility. *International Review of Law*, 1, σσ. 1-17.

Lostal, M., & Cunliffe, E. (2016). Cultural heritage that heals: factoring in cultural heritage discourses in the Syrian peacebuilding process. *The Historic Environment: Policy & Practice*, 7(2-3), σσ. 248-259.

Pasikowska-Schnass, M. (2016). Protection of cultural heritage in armed conflicts. *Briefing EPRS* (σσ. 1-10). European Parliament.

(2020). *Practical Advice for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*. ICRC.

(2010). *Protocols Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949*. Geneva: ICRC.

Prott, L., & O'Keefe, P. (2007). "Cultural Heritage" or „Cultural Property"? *International Journal of Cultural Property*, 1(2), σσ. 307-302.

Techera, E. (2007). Protection of Cultural Heritage in times of Armed Conflict: The International Legal Framework revisited. *MqJICEL*, 4, σσ. 1-20.

(2010). *The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its two (1954 and 1999) Protocols, Basic Texts*.

(n.d.). *The Geneva Conventions of 12 August 1949*. ICRC.

Thomas-Hoffman, E. (n.d.). *Cultural Preservation and Protection*.

- Warner , M. (2016). The Last Poor Plunder from a Bleeding Land: The Failure of International Law to protect Syrian Antiquities. *Brooklyn Journal of International Law*, 42(1), σσ. 481-523.
- Zarandona, J., Albarran-Torres, C., & Isakhan, B. (2018). Digitally Mediated Iconoclasm: the Islamic State and the war on cultural heritage. *International Journal of Heritage Studies*, 24(6), σσ. 649-671.
- Βασιλειάδης, Ν. (2015). Πολιτιστική Διπλωματία. Ιστορικοί Αναδρομή. Ορισμοί. Στο Ν. Βασιλειάδης, & Σ. Μπουτσιούκη , *Πολιτιστική Διπλωματία, Ελληνικές και Διεθνείς Διαστάσεις* (σσ. 7-29). Kallipos Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα.
- Γερασοπούλου, Ε. (2020). *Το Νομικό Πλαίσιο σχετικά με την Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς κατά τη διάρκεια ενόπλων συρράξεων. Προκλήσεις για τη Διεθνή Κοινωνία*. Διπλωματική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη.
- Γεωργοπούλου, Β. (2016, 11 22). Η καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς από το ISIS ως απειλή ασφάλειας: Η αντίδραση της διεθνούς κοινότητας. *Αρχαιολογία και Τέχνες*.
- Λεκάκης, Σ. (2016). Η διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς στην Ευρώπη και την Ελλάδα. Μια επισκόπηση. Στο Χ. Μητσοπούλου, Β. Νικολόπουλος, & Μ. Φιλήμονος (Επιμ.), *Η Αρχαιολογία στην Ελλάδα του Σήμερα: μνημεία και άνθρωποι σε κρίση Πρακτικά Διεπιστημονικού Συνεδρίου 19-20 Μαρτίου 2015*

(σσ. 115-132). Αθήνα: Δημοσιεύματα της Ένωσης Αρχαιολόγων Ελλάδας
«ΗΩΣ», ΑΡ. 2.

Μπουτσιούκη, Σ. (2015). Η πολυμερής Πολιτιστική Διπλωματία. Διεθνείς Οργανισμοί και Διεθνείς Συλλογικές Πρωτοβουλίες. Στο Ν. Βασιλειάδης, & Σ. Μπουτσιούκη, *Πολιτιστική Διπλωματία. Ελληνικές και Διεθνείς Διαστάσεις* (σσ. 61-90). Kallipos Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και βοηθήματα.

Πάντζου, Ν. (2020). *Το Πεδίο της Διαχείρισης της Πολιτιστικής Κληρονομιάς σε Διεθνές Επίπεδο*.

Χεριανίδου, Μ. (2019). *Η Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς σε Ένοπλες Συρράξεις*. Διπλωματική εργασία, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Νομική Σχολή, Θεσσαλονίκη.